

วิวัฒนาการและการพัฒนารูปแบบการสืบสานวัฒนธรรมการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายู
ในจังหวัดชายแดนภาคใต้

จรรยาสมุทร ผลบุญ

ดุขภูมินิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาไทยศึกษา

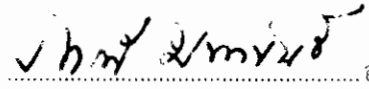
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยบูรพา

มกราคม 2558

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยบูรพา

คณะกรรมการควบคุมดุขฎีนิพนธ์และคณะกรรมการสอบดุขฎีนิพนธ์ ได้พิจารณา
ดุขฎีนิพนธ์ของ จรรยัสมร ผลบุญ ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรปรัชญาดุขฎีบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา ของมหาวิทยาลัยบูรพาได้

คณะกรรมการควบคุมดุขฎีนิพนธ์

.....อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก

(รองศาสตราจารย์ ภารดี มหาขันธ)

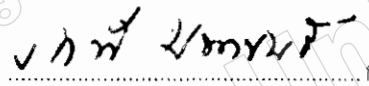
.....อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุปผาชาติ อุปถัมภ์นรากร)

คณะกรรมการสอบดุขฎีนิพนธ์

.....ประธาน

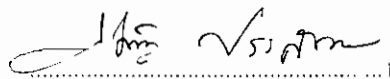
(รองศาสตราจารย์ สมชาย พูลพิพัฒน์)

.....กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ภารดี มหาขันธ)

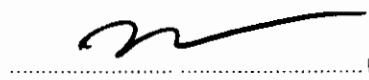
.....กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุปผาชาติ อุปถัมภ์นรากร)

.....กรรมการ

(ดร.ศรัญญา ประสพขิงชนะ)

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ อนุมัติให้รับดุขฎีนิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของ
การศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุขฎีบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา ของมหาวิทยาลัยบูรพา

.....คณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

(ดร.บุญรอด บุญเกิด)

วันที่.....เดือน.....ค.ศ.2555

การวิจัยนี้ได้รับทุนในโครงการส่งเสริมการวิจัยในอุดมศึกษา
จากสำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา (สกอ.)

ประกาศคุณูปการ

ดุชนิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความกรุณาจาก รศ.ภารตี มหาพันธ์ อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก ผศ.ดร.บุปผาชาติ อุปถัมภ์นรากร และดร.มล.ปริญญา จรุงโรจน์ อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ที่กรุณาให้คำปรึกษาและแนะนำแนวทางในการทำวิจัย ตลอดจนแก้ไขข้อบกพร่องด้วยความละเอียดถี่ถ้วนและเอาใจใส่จนสามารถทำให้งานมีความสมบูรณ์ ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้ง และรำลึกถึงพระคุณเป็นอย่างยิ่ง จึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณ รศ.สมชาย พูลพิพัฒน์ และ ดร.ศรัณญา ประสพชิงชนะ ที่กรุณาเป็นประธานและกรรมการสอบดุชนิพนธ์ และขอบพระคุณ อาจารย์รจนา อาจารย์พิชัย ศรีโส ดร.พรเทพ บุญจันทร์เพชร อาจารย์โอภาส อิสโม ที่กรุณาให้คำปรึกษา คำแนะนำและแนวคิดในการเขียนงาน

ขอขอบคุณคุณเชิง อาบู คุณสมาน โดขอมิ คุณเขาว์ จันทระจิตร คุณก่อเกียรติ สุขธรรานนท์ คุณทัศนียา คัญทะชา และครอบครัว ที่ได้ช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกทั้งประสานงานในการเก็บรวบรวมข้อมูลจนทำให้ผู้วิจัยสามารถเข้าถึงกลุ่มผู้แสดงและได้รับข้อมูลอย่างถี่ถ้วน ทั้งนี้ขอขอบคุณคณะผู้แสดงทุกชุดการแสดงที่เสียสละเวลา ถ่ายทอดความรู้และร่วมแสดงชุดที่สวยงามมีคุณค่าให้แก่ผู้วิจัยได้ดำเนินการจัดทำให้เป็นศาสตร์และศิลป์ที่ทรงคุณค่าสืบสานบนแผ่นดินต่อไป

ขอขอบคุณผู้เชี่ยวชาญ คณะผู้บริหารหน่วยงานต่าง ๆ คณะครูอาจารย์ ตลอดจนนักศึกษาที่ได้ช่วยเหลือผู้วิจัยได้ข้อมูลจนสามารถนำมาทำให้งานวิจัยฉบับนี้มีความสมบูรณ์ในด้านเนื้อหา และขอขอบคุณบุคลากรภาควิชานาฏศิลป์การแสดง คณะศิลปกรรมศาสตร์ และสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา สำหรับมิตรภาพที่ดี ทั้งให้ความช่วยเหลือในการดำเนินกิจกรรมทุกอย่างที่ผู้วิจัยร้องขอ

ขอขอบคุณคุณคุณมณฑล ผลบุญ ที่ให้กำลังใจ คำแนะนำและช่วยเหลือประสานงานเสมอมา

ขอกราบขอบพระคุณ คุณพ่อพงษ์ธรรม คุณแม่ภิญญา และพี่ น้อง ครอบครัวแก้วสุขทุกคนที่ให้กำลังใจ และคอยสนับสนุนผู้วิจัยมาโดยตลอด

คุณค่าและประโยชน์ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบเป็นกตัญญูกตเวทีตาแต่บุพการี บุรพจารย์ และผู้มีพระคุณทุกท่านทั้งในอดีตและปัจจุบัน ที่สร้างรากฐานทางการศึกษาทำให้ข้าพเจ้าเป็นผู้มีการศึกษาและรักในการใฝ่รู้ และประสบความสำเร็จมาจนตราบนานเท่านานนี้

จรรยสมร ผลบุญ

53810207: สาขาวิชา: ไทยศึกษา; ปร.ด. (ไทยศึกษา)

คำสำคัญ: วิวัฒนาการการแสดง/ รูปแบบการสืบสานวัฒนธรรม/ วัฒนธรรมคนไทยเชื้อสายมลายู

จรรยาสมุทร ผลบุญ : วิวัฒนาการและการพัฒนารูปแบบการสืบสานวัฒนธรรมการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายู (EVOLUTION AND DEVELOPMENT OF INHERITANCE CULTURE OF THAI – MELAYU’S PERFORMANCE IN BORDER PROVINCES OF THAILAND) คณะกรรมการควบคุมคุชณินพนธ์ : ภารดี มหาขันธ์, กศ.ม. บุปผาชาติ อุปถัมภ์นรากร, อ.ด. 530 หน้า. ปี พ.ศ. 2557.

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1. ศึกษาวิวัฒนาการวัฒนธรรมการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายู 2. ศึกษาปัญหาของการสืบสานวัฒนธรรมการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายู และ 3. พัฒนารูปแบบการสืบสานวัฒนธรรมการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายู โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ

ผลวิจัยพบว่า 1. วิวัฒนาการด้านการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายูแตกต่างกันขึ้นอยู่กับลักษณะการถ่ายทอด คือ 1.1 หัวหน้าคณะเป็นผู้สอนและผู้แสดงเป็นเจ้าของวัฒนธรรม ได้แก่ ร่องเง้งตันหยง สิละ และดีเกิร์ฮูลู (คงยืตรูปแบบการแสดงดั้งเดิม มีพัฒนาเครื่องแต่งกาย การแสดง และถ่ายทอดให้เยาวชนทำให้มีกลุ่มนักแสดงหลายวัย) และมะโย่งแบ่งออกเป็น 1.1.1 รูปแบบพิธีกรรมไม่มีการเปลี่ยนแปลง และ 1.1.2 มะโย่งรูปแบบความบันเทิงเน้นความประณีตในด้านการแต่งกาย 1.2 ครูหรือรุ่นพี่เป็นผู้สอน ได้แก่ การแสดงร่องเง้ง ซัมเปง และดาระ ซึ่งเป็นชุดการแสดงที่มีการถ่ายทอดในสถานศึกษา เน้นความสวยงามของเครื่องแต่งกายทั้งคณะ ทั้งนี้นักแสดงส่วนใหญ่เป็นคนไทยพุทธ ยกเว้นการแสดงดาระ 2. ปัญหาหลักของการสืบสานมีทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ซึ่งทุกปัญหาไม่มีแนวทางแก้ไข นักแสดงต้องยอมรับสภาพและปรับการแสดงเพื่อความอยู่รอด การพัฒนารูปแบบการสืบสาน 2.1 คัดเลือกชุดการแสดง 2.2 ศึกษาข้อมูลชุดการแสดง และตรวจสอบข้อมูล 2.3 วิเคราะห์ ออกแบบ จัดทำ และประเมินสื่อ ซึ่งผู้วิจัยได้เลือกพัฒนาเว็บไซต์ฐานระบบข้อมูลวัฒนธรรมการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายู (www.tmpperformance.org) เป็นสื่อกลางในการสืบสาน ผลการประเมินระบบฐานข้อมูลวัฒนธรรมการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายูอยู่ในระดับมีคุณภาพมาก และมีความพึงพอใจมากที่สุด

53810207: MAJOR: THAI STUDIES; Ph.D. (DOCTOR OF PHILOSOPHY)

KEYWORDS: EVOLUTION OF PERFORMANCE / MODEL OF INHERITANCE / ETHNIC THAI - MELAYU
JANSAMORN PHOLBOON: EVALUTION AND DEVELOPMENT OF CULTURAL INHERITANCE
OF THAI - MELAYU'S PERFORMANCE IN BORDER PROVINCES OF SOUTHERN THAILAND. ADVISORY
COMMITTEE: PARADEE MAHAKHAN, M.Ed., BUPPHACHART UPPATHAMNARAKORN, Ph.D., 530 P.
2014.

The objectives of this research were 1. to study the performance culture of the ethnic Thai-Melayu, 2. to examine the problem of cultural inheritance of the ethnic Thai-Melayu and 3. to develop the form of cultural inheritance of performance of ethnic Thai-Melayu by utilizing the qualitative approach.

The findings of the study reveal the following: 1. The evolution of Ethnic Thai-Melayu's performance differs to a certain extent, depending on the transmission characteristics: i.e. 1.1 The performance is taught by the troupe leader who serves as teacher and performer who belongs to the culture as shown in such performance as *Rongngeng Tanyong*, *Silat* and *Dikir-Hulu* (observing the traditional performance with certain development in costumes, acting and transmission for the youth with performers of differing ages) and *Mayong* which can be categorized into 1.1.1 *Mayong* for ritual format is unchanged ritual and 1.1.2 *Mayong* for entertainment emphasizing on elaborate costumes and 1.2 instructors or senior performers serving as teachers as seen in the performance of *Rongngeng*, *Sampeng* and *Darah*, of which transmission is conducted at schools emphasizing the beauty of costumes used in the troupe; most performers are Thai Buddhists, with an exception of *Darah* performance. 2. Major problems for the inheritance arise from internal and external factors, all of which do not have easy solutions. Performers have to accept the fact and modify their performance for their survival. Development of inheritance form is carried out through 2.1 selection of performance set, 2.2 study of information for performance set and verification of the information and 2.3 analysis, design, implementation and evaluation of media used; the researcher has developed a website featuring the database for culture of performance of the ethnic Thai - Melayu (www.tmperformance.org) serving as a central point for the inheritance of the performance. The website has been evaluated to be a quality resource with a very high satisfaction of the users.

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญภาพ.....	ท
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	9
กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	10
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย.....	12
ขอบเขตของการวิจัย.....	12
วิธีดำเนินการวิจัย.....	14
ข้อจำกัดของการวิจัย.....	18
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	19
2 ภูมิสังคมและวัฒนธรรมการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายู.....	21
ตอนที่ 1 พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของกลุ่มชาวไทยเชื้อสายมลายู.....	21
ความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์มลายู.....	21
ความเป็นมาของอาณาจักรมลายูในประเทศไทย.....	24
จังหวัดชายแดนภาคใต้.....	40
นโยบายของรัฐบาลต่อจังหวัดชายแดน.....	49
ตอนที่ 2 วัฒนธรรมของคนไทยเชื้อสายมลายู.....	54
วัฒนธรรม.....	55
นโยบายของรัฐบาลด้านวัฒนธรรม.....	69
วัฒนธรรมของคนไทยเชื้อสายมลายูในจังหวัดชายแดนภาคใต้.....	74
วัฒนธรรมการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายู.....	80
ตอนที่ 3 งานวิจัย และทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง.....	127

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
3 วิวัฒนาการวัฒนธรรมการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายูในจังหวัดชายแดนภาคใต้.....	147
การแสดงประเภทละครรำ : มะโย่ง.....	148
สรุปผลการวิเคราะห์วิวัฒนาการการแสดงประเภทละครรำ : มะโย่ง.....	180
การแสดงประเภทการร่ายรำคู่ชาย-หญิง : ร่องเงืง ร่องเงืงตันหยง ชัมเปง ดาระ.....	183
สรุปผลการวิเคราะห์วิวัฒนาการการแสดงร่องเงืง.....	216
สรุปผลการวิเคราะห์วิวัฒนาการการแสดงร่องเงืงตันหยง.....	233
สรุปผลการวิเคราะห์วิวัฒนาการการแสดงชัมเปง.....	259
สรุปผลการวิเคราะห์วิวัฒนาการการแสดงดาระ.....	282
การแสดงประเภทศิลปะป้องกันตัว : สิละ.....	284
สรุปผลการวิเคราะห์วิวัฒนาการการแสดงประเภทศิลปะป้องกันตัว : สิละ.....	310
การแสดงประเภทขับร้องเพลงและใส่ท่าทาง : ดีเกร์ฮูลู.....	311
สรุปผลการวิเคราะห์วิวัฒนาการการแสดงประเภทขับร้องเพลงและใส่ท่าทาง : ดีเกร์ฮูลู.....	327
ผลการวิเคราะห์วิวัฒนาการรูปแบบการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายู ในจังหวัดชายแดนภาคใต้.....	329
4 การพัฒนารูปแบบการสืบสานวัฒนธรรมการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายูใน จังหวัดชายแดนภาคใต้ : ปัญหาของการสืบสานวัฒนธรรม.....	338
ตอนที่ 1 ปัญหาของการสืบสานวัฒนธรรมการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายู ในจังหวัดชายแดนภาคใต้.....	338
การแสดงประเภทละครรำ : มะโย่ง.....	339
สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลปัญหาของการสืบสานวัฒนธรรมการแสดงมะโย่ง.....	345
การแสดงประเภทการร่ายรำคู่ชาย-หญิง : ร่องเงืง ร่องเงืงตันหยง ชัมเปง ดาระ.....	347
สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลปัญหาของการสืบสานวัฒนธรรมการแสดงร่องเงืง.....	353
สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลปัญหาของการสืบสานวัฒนธรรมการแสดง ร่องเงืงตันหยง.....	358
สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลปัญหาของการสืบสานวัฒนธรรมการแสดงชัมเปง.....	363
สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลปัญหาของการสืบสานวัฒนธรรมการแสดงดาระ.....	367
การแสดงประเภทศิลปะป้องกันตัว : สิละ.....	368

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลปัญหาของการสืบสานวัฒนธรรมการแสดงศิลปะ.....	373
การแสดงประเภทขับร้องเพลงและใส่ท่าทาง : ดีเกร์ฮูลู.....	373
สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลปัญหาของการสืบสานวัฒนธรรมการแสดงดีเกร์ฮูลู.....	379
ผลการวิเคราะห์ปัญหาของการสืบสานวัฒนธรรมการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายูในจังหวัดชายแดนภาคใต้.....	380
รูปแบบการส่งเสริมด้านการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายู.....	381
ตอนที่ 2 การพัฒนารูปแบบการสืบสานการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายูในจังหวัดชายแดนภาคใต้.....	392
ผลสรุปการประชุมระดมสมอง.....	392
รูปแบบการสืบสานวัฒนธรรมการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายูในจังหวัดชายแดนภาคใต้.....	396
รายละเอียดพื้นฐานของเว็บไซต์ ระบบฐานข้อมูลวัฒนธรรมการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายูในจังหวัดชายแดนภาคใต้.....	401
วิธีการจัดการข้อมูลระบบฐานข้อมูลวัฒนธรรมการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายูในจังหวัดชายแดนภาคใต้.....	403
ระบบฐานข้อมูลวัฒนธรรมการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายูในจังหวัดชายแดนภาคใต้.....	416
ผลการประเมินการพัฒนารูปแบบการสืบสานวัฒนธรรมการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายูในจังหวัดชายแดนภาคใต้.....	467
5 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	476
ความมุ่งหมายของการวิจัย.....	476
สรุปผล.....	476
อภิปรายผล.....	485
ข้อเสนอแนะ.....	499
บรรณานุกรม.....	501
บุคลากร.....	511

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
ภาคผนวก.....	517
ภาคผนวก ก	518
ภาคผนวก ข	525
ประวัติย่อของผู้วิจัย.....	529

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1 จำแนกรายละเอียดการแต่งกายของการแสดงมะโย่งรูปแบบพิธีกรรม.....	153
2 จำแนกรายละเอียดการแต่งกายของการแสดงมะโย่งรูปแบบความบันเทิง.....	155
3 จำแนกรายละเอียดเครื่องดนตรีของการแสดงมะโย่งรูปแบบพิธีกรรม.....	160
4 จำแนกรายละเอียดเครื่องดนตรีของการแสดงมะโย่งรูปแบบความบันเทิง.....	162
5 สรุปผลการวิเคราะห์วิวัฒนาการการแสดงมะโย่ง.....	182
6 จำแนกรายละเอียดการแต่งกายของการแสดงรองเง็ง.....	188
7 จำแนกรายละเอียดเครื่องดนตรีของการแสดงรองเง็ง.....	191
8 จำแนกรายละเอียดทำเต็นเพลงลาฮูตูวอ.....	196
9 จำแนกรายละเอียดทำเต็นเพลงบูโจ๊ะบิซัง.....	198
10 จำแนกรายละเอียดทำเต็นเพลงจินตาคายัง.....	200
11 จำแนกรายละเอียดทำเต็นเพลงมะอีนังลามา.....	201
12 กระบวนการแปรแถวเพลงบุหงารำไป.....	204
13 จำแนกรายละเอียดทำเต็นเพลงเลนัง.....	205
14 จำแนกรายละเอียดทำเต็นเพลงมะอีนังชวา.....	207
15 จำแนกรายละเอียดทำเต็นเพลงอาเนาะดีดี.....	209
16 สรุปผลการวิเคราะห์วิวัฒนาการของการแสดงรองเง็ง.....	217
17 จำแนกรายละเอียดการแต่งกายของการแสดงรองเง็งตันหยง.....	222
18 จำแนกรายละเอียดเครื่องดนตรีของการแสดงรองเง็งตันหยง.....	224
19 จำแนกรายละเอียดทำเต็นเพลงลาฮูยาโง้ง.....	227
20 จำแนกรายละเอียดทำเต็นเพลงลาฮูตูวอ.....	228
21 จำแนกรายละเอียดทำเต็นเพลงลาฮูมะอีนัง.....	229
22 จำแนกรายละเอียดทำเต็นเพลงลาฮูกิตาชายัง.....	230
23 สรุปผลการวิเคราะห์วิวัฒนาการของการแสดงรองเง็งตันหยง.....	234
24 จำแนกการแต่งกายของการแสดงซัมเปง.....	240
25 จำแนกรายละเอียดเครื่องดนตรีของการแสดงซัมเปง.....	243
26 จำแนกรายละเอียดทำเต็นเบสิค.....	247

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่	หน้า
27 เปรียบเทียบการใช้ท่าเบสิคในช่วงเริ่มต้นและช่วงจบของแต่ละคณะ.....	250
28 จำแนกรายละเอียดท่าเต้นท่าหลัก.....	251
29 เปรียบเทียบท่าหลักของการแสดงซิมเป้งแต่ละคณะ.....	256
30 สรุปผลการวิเคราะห์วิวัฒนาการของการแสดงซิมเป้ง.....	260
31 จำแนกรายละเอียดการแต่งกายของการแสดงดาระ.....	264
32 จำแนกรายละเอียดทำรำเพลงตะเบะงะเจ๊ะ.....	269
33 จำแนกรายละเอียดทำรำเพลงอมมาจาร์ก้า.....	271
34 จำแนกรายละเอียดทำรำเพลงดิดาโดเนีย.....	273
35 จำแนกรายละเอียดทำรำเพลงซีฟาดดาร์กันตง.....	275
36 จำแนกรายละเอียดทำรำเพลงฮอดามิ.....	277
37 สรุปผลการวิเคราะห์วิวัฒนาการของการแสดงดาระ.....	283
38 จำแนกรายละเอียดการแต่งกายของการแสดงสิละ.....	290
39 จำแนกรายละเอียดเครื่องดนตรีของการแสดงสิละ.....	293
40 จำแนกรายละเอียดทำรำไหว้ครูแบบที่ 1.....	296
41 จำแนกรายละเอียดทำรำไหว้ครูแบบที่ 2.....	299
42 จำแนกรายละเอียดทำการต่อสู้ด้วยมือเปล่า.....	300
43 จำแนกรายละเอียดทำการต่อสู้ด้วยกริช.....	302
44 จำแนกรายละเอียดทำการต่อสู้ด้วยดาบ.....	305
45 สรุปผลการวิเคราะห์วิวัฒนาการของการแสดงสิละ.....	311
46 จำแนกรายละเอียดการแต่งกายของการแสดงดีเกร์ฮูลู.....	316
47 จำแนกรายละเอียดเครื่องดนตรีของการแสดงดีเกร์ฮูลู.....	319
48 สรุปผลการวิเคราะห์วิวัฒนาการของการแสดงดีเกร์ฮูลู.....	328
49 สภาพปัญหาของการสืบสานแต่ละชุดการแสดง.....	381
50 ตัวอย่างลำดับการเพิ่มข้อมูลประเภทการแสดง.....	405
51 ตัวอย่างลำดับการเพิ่มข้อมูลเครื่องแต่งกาย.....	406
52 ตัวอย่างลำดับการเพิ่มข้อมูลเครื่องดนตรี.....	407
53 ตัวอย่างลำดับการเพิ่มข้อมูลทำเนียบนักแสดง.....	409
54 ตัวอย่างลำดับการเพิ่มการแสดง.....	410

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่	หน้า
55 ตัวอย่างการอัฟโฟลด์ภาพ.....	411
56 ตัวอย่างลำดับการเพิ่มข้อมูลทำร้า.....	413
57 ตัวอย่างลำดับการเพิ่มข้อมูลวีดิทัศน์.....	414
58 รายละเอียดด้านประวัติความเป็นมาการแสดงมะโย่ง.....	417
59 รายละเอียดด้านองค์ประกอบการแสดงมะโย่ง.....	420
60 รายละเอียดด้านด้านวิธีการและขนมนิยมการแสดงมะโย่ง.....	421
61 รายละเอียดด้านผู้มะโย่ง.....	423
62 รายละเอียดด้านประวัติความเป็นมาการแสดงรองเง็ง.....	426
63 รายละเอียดด้านองค์ประกอบการแสดงรองเง็ง.....	427
64 รายละเอียดด้านด้านวิธีการและขนมนิยมการแสดงรองเง็ง.....	429
65 รายละเอียดด้านผู้รองเง็ง.....	430
66 รายละเอียดด้านประวัติความเป็นมาการแสดงรองเง็งต้นหยง.....	432
67 รายละเอียดด้านองค์ประกอบการแสดงรองเง็งต้นหยง.....	434
68 รายละเอียดด้านวิธีการและขนมนิยมการแสดงรองเง็งต้นหยง.....	435
69 รายละเอียดด้านผู้รองเง็งต้นหยง.....	436
70 รายละเอียดด้านประวัติความเป็นมาการแสดงซั้มเป้ง.....	438
71 รายละเอียดด้านองค์ประกอบการแสดงซั้มเป้ง.....	440
72 รายละเอียดด้านวิธีการและขนมนิยมการแสดงซั้มเป้ง.....	441
73 รายละเอียดด้านผู้ซั้มเป้ง.....	443
74 รายละเอียดด้านประวัติความเป็นมาการแสดงดาระ.....	445
75 รายละเอียดด้านองค์ประกอบการแสดงดาระ.....	447
76 รายละเอียดด้านด้านวิธีการและขนมนิยมการแสดงดาระ.....	449
77 รายละเอียดด้านผู้ดาระ.....	451
78 รายละเอียดด้านประวัติความเป็นมาการแสดงลีละ.....	453
79 รายละเอียดด้านองค์ประกอบการแสดงลีละ.....	455
80 รายละเอียดด้านด้านวิธีการและขนมนิยมการแสดงลีละ.....	457
81 รายละเอียดด้านผู้ลีละ.....	458
82 รายละเอียดด้านประวัติความเป็นมาการแสดงตีเกร์ฮูลู.....	460

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่	หน้า
83 รายละเอียดด้านองค์ประกอบการแสดงดีเกิร์ธลู.....	462
84 รายละเอียดด้านด้านวิธีการและขนมนิยมการ.....	463
85 รายละเอียดด้านผู้ดีเกิร์ธลู.....	465
86 คะแนนเฉลี่ยและค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานของคุณภาพระบบฐานข้อมูลวัฒนธรรม การของคนไทยเชื้อสายมลายู.....	469
87 คะแนนเฉลี่ยและค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานของความพึงพอใจระบบฐานข้อมูล วัฒนธรรมการของคนไทยเชื้อสายมลายู.....	471
88 สรุปผลการประเมินเว็บไซต์ ระบบฐานข้อมูลวัฒนธรรมการของคนไทยเชื้อสาย มลายูในจังหวัดชายแดนภาคใต้ด้านคุณภาพ.....	526

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1 กรอบแนวคิดวิจัย.....	11
2 แผนที่จังหวัดชายแดนภาคใต้.....	41
3 แผนที่จังหวัดปัตตานี.....	42
4 แผนที่จังหวัดยะลา.....	43
5 แผนที่จังหวัดนราธิวาส.....	45
6 แผนที่จังหวัดสงขลา.....	47
7 แผนที่จังหวัดสตูล.....	49
8 ผู้แสดงมะโย่งคณะมะยาแม่ในปี พ.ศ. 2522.....	86
9 นักดนตรีมะโย่งคณะมะยาแม่ในปี พ.ศ. 2522.....	88
10 โรงมะโย่ง.....	92
11 การแต่งกายผู้แสดงร้องเงิงในปี พ.ศ. 2544.....	96
12 นักดนตรีและเครื่องดนตรีร้องเงิงในปี พ.ศ. 2525.....	97
13 การแยกแวกก่อนการแสดงในปี พ.ศ. 2525.....	98
14 การสละท่อนและหลังการแสดงในปี พ.ศ. 2525.....	98
15 การแต่งกายผู้แสดงร้องเงิงต้นหยงในปี พ.ศ. 2544.....	103
16 นักดนตรีและเครื่องดนตรีร้องเงิงต้นหยงในปี พ.ศ. 2544.....	104
17 การแต่งกายนักแสดงซิมเปงในปี พ.ศ. 2544.....	108
18 การแสดงชุดซิมเปงในปี พ.ศ. 2525.....	108
19 การแสดงศิลปะตารี ในปี พ.ศ. 2522.....	115
20 การแสดงศิลปะยาโตะในปี พ.ศ. 2522.....	116
21 การแสดงศิลปะกายา (กริช) ในปี พ.ศ. 2522.....	116
22 นักดนตรีศิลปะในปี พ.ศ. 2522.....	118
23 การแสดงดีเกร์ฮูลูในปีพ.ศ. 2522.....	124
24 การนั่งล้อมวงของลูกคู่ดีเกร์ฮูลูในปี พ.ศ. 2522.....	125
25 รูปแบบจำลองโครงสร้างของระบบปฏิบัติการทั่วไป.....	141
26 รูปแบบจำลองโครงสร้างระบบย่อยของสังคมและหน้าที่พื้นฐาน.....	142
27 รูปจำลองของแนวคิดในการแพร่กระจายของสำนักอังกฤษ.....	144

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
28 รูปจำลองของแนวคิดในการแพร่กระจายของสำนักเยอรมัน.....	145
29 บอร์มอทำพิธีไหว้ครู.....	169
30 บอร์มอกำลังทำพิธีไหว้ครู.....	170
31 การรำถวายมือ.....	170
32 เปาะโย่งกับสะมาโม.....	171
33 เปาะโย่งกับสะมาโมและดอแม.....	171
34 นักแสดงเต้นรอนเงหลังจบการแสดง.....	172
35 บอร์มอทำพิธีไหว้ครู.....	172
36 บอร์มอเริ่มร้องเพลง.....	173
37 เปาะโย่ง เปาะโย่งมุดา และมะโย่งออกมาแสดง.....	173
38 เปาะโย่ง เปาะโย่งมุดา และมะโย่งรำถวายมือ.....	174
39 มะโย่งร้องดีเกร.....	174
40 การแสดงช่วงตาริร่า.....	175
41 เปาะโย่งเต้นคู่พรวานหนุ่ม.....	175
42 นักแสดงเต้นรอนเงช่วงจบการแสดง.....	176
43 การสละมผู้ชม.....	195
44 การสละมคู่แสดง.....	195
45 การยืนแถวของนักแสดงรอนเงต้นหยง.....	227
46 ทำออกการแสดงซิมเปงคณะบุหลันตานี.....	246
47 ทำออกการแสดงซิมเปงคณะอัสลิมาลา.....	246
48 ทำสละมผู้ชม.....	246
49 นักดนตรีและนักร้องตาระ.....	297
50 ตำแหน่งการนั่งของการแสดงดีเกรฮูลู.....	323
51 กรอบแนวคิดของรูปแบบการสืบสานวัฒนธรรมการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายู.....	399
52 หน้าใส่ชื่อ และรหัสผ่าน.....	403
53 หน้าระบบจัดการข้อมูล.....	404
54 การเลือกประเภทของข้อมูลที่ต้องการตั้งค่า.....	404

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
55 การอัปโหลดภาพ.....	411
56 หน้าหลักของเว็บไซต์.....	415
57 หน้าข้อมูลการแสดงผลมေးโย่ง.....	416
58 หน้าข้อมูลการแสดงผลรองเง้ง.....	425
59 หน้าข้อมูลการแสดงผลรองเง้งตันหยง.....	431
60 หน้าข้อมูลการแสดงผลซิมเป้ง.....	438
61 หน้าข้อมูลการแสดงผลดาระ.....	444
62 หน้าข้อมูลการแสดงผลสึละ.....	452
63 หน้าข้อมูลการแสดงผลดีเกร์ฮูลู.....	459

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในสังคมต้องมีสิ่งที่เชื่อมโยงความเป็นหนึ่งเดียวเพื่อแสดงออกถึงวิถีชีวิต และค่านิยมที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นจนกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นนั้น คือ วัฒนธรรม ไม่มีสังคมใดในโลกที่จะปฏิเสธได้ เพราะหากสังคมไร้ซึ่งวัฒนธรรม สังคมนั้น ๆ ก็มีสภาพอยู่อย่างไร้ความเจริญ เพราะวัฒนธรรม คือเครื่องมือที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อชีวิตความเจริญในวิถีชีวิตที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม จนกลายเป็นมรดกทางสังคมซึ่งมีการสั่งสม ปรับปรุงและถ่ายทอด ดังที่สถาพร ศรีสังข์ (2554, หน้า 3) กล่าวว่า “วัฒนธรรม คือแนวทางในการแสดงออกของวิถีชีวิต ทั้งปวงที่บุคคลของกลุ่มชน คิดขึ้น หรือกระทำขึ้นเป็นต้นแบบหรือเสริมต่อขึ้นแล้วคนส่วนใหญ่ของกลุ่มชนยอมรับสืบทอดจนกระทั่งสิ่งนั้นส่งผลต่อนิสัยของการคิด การเชื่อถือและการกระทำของคนหมู่มากแห่งกลุ่มชนนั้น ๆ” ด้วยมนุษย์มีกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย ซึ่งแต่ละกลุ่มกระจายอยู่ทั่วโลกและต่างก็มีการสร้างวัฒนธรรมเฉพาะของตนขึ้นเมื่ออาศัยอยู่ในประเทศใดก็นำเอาวัฒนธรรมของตนติดเข้ามาส่งผลให้ประเทศไทยซึ่งเป็นประเทศที่มีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ย่อมมีวัฒนธรรมที่หลากหลายตามไปด้วย นอกจากนี้ยังมีกลุ่มชาติพันธุ์บางกลุ่มที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ก่อนที่ถูกรวมเป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทยก็ได้สร้างสรรค์และเผยแพร่วัฒนธรรมของตนเข้าไปในประเทศใกล้เคียงหรือมีการรับวัฒนธรรมของชาติอื่นเข้ามาจนมีวัฒนธรรมลักษณะเดียวกับทางกลุ่มประเทศเพื่อนบ้านที่ติดต่อกันเกิดระคนปนกันจนกลายเป็นหลอมล้ำและมีอิทธิพลทางวัฒนธรรมต่อกัน (พระยาอนุমানราชธน, 2496, หน้า 3-4) ด้วยเหตุนี้ศิลปวัฒนธรรมในประเทศทุกแขนงได้รับการปรุงแต่งให้ตีความควบคู่กับสังคมจนกลายเป็นเอกลักษณ์ของชาติบ่งบอกถึงความเป็นอารยประเทศ โดยเฉพาะการเล่นพื้นบ้านที่มีความสนุกสนานรื่นเริงสะท้อนให้เห็นถึงตัวตนของชาวบ้านในแต่ละชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ตามภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทยซึ่งการคิดสร้างสรรค์การเล่นต่าง ๆ ขึ้นมาย่อมสอดคล้องกับวิถีชีวิต ค่านิยม และสถานะของคนในสังคมจึงกลายเป็นอัตลักษณ์ของแต่ละกลุ่มขึ้นมา

การเล่นพื้นบ้านจัดเป็นวัฒนธรรมการแสดงที่ทำให้ทราบถึงค่านิยม วิถีชีวิต และความรุ่งเรืองด้านความบันเทิงของสังคมได้เป็นอย่างดี ในแต่ละภูมิภาคของประเทศไทยก็ย่อมมีความแตกต่างแต่จะมีส่วนคล้ายกับวัฒนธรรมของกลุ่มประเทศที่มีดินแดนติดกัน เห็นได้ชัดจากกลุ่มมลายูในจังหวัดชายแดนภาคใต้ก็จะมีวัฒนธรรมการแสดงลักษณะเช่นเดียวกับมลายูในมาเลเซีย ถึงแม้ศูนย์กลางของรัฐมีความพยายามจะทำให้ทุกชาติพันธุ์ที่อยู่รวมกันในประเทศไทยเป็นคนไทยโดยไม่สนว่าคนแต่ละกลุ่มมี

ความเชื่อ ขนบประเพณี ศาสนาหรือแม้แต่ภาษาที่สื่อสารแตกต่างกันไป มีการออกกฎระเบียบให้ทุกกลุ่มชาติพันธุ์ปฏิบัติแบบเดียวกัน แม้กระทั่งการแสดงหรือการละเล่นก็พยายามให้ดูและขึ้นชอบตามแบบฉบับของคนไทยภาคกลาง เช่น ให้อูโชน ละคร ซึ่งเป็นการแสดงที่มีความประณีต วิจิตรมากกว่า สนุกสนานโปกฮาอย่างที่บ้านทั่วไปให้ความนิยม จึงทำให้กลุ่มคนชาติพันธุ์ต่อต้านขัดขืนไม่ปฏิบัติตามพร้อมกับมีการผลิตซ้ำและผลิตใหม่เฉพาะกลุ่มของตนออกมาอย่างต่อเนื่องและมีการปรับแต่งโดยการเลียนแบบวัฒนธรรมของกลุ่มอื่นเข้ามา ดังที่ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2544, หน้า 153-172) กล่าวสรุปได้ว่า การสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ สามารถสร้างขึ้นใหม่อย่างสิ้นเชิง และการเอาวัฒนธรรมของชนชาติอื่นเข้ามาทำให้อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (Ethnic identity) ไม่ได้มีหนึ่งเดียวหากเป็นการผสมความหลากหลาย เมื่ออัตลักษณ์ไม่หยุดนิ่งปัญหาที่ตามมาคือ การสืบทอดของคนรุ่นหลังที่บริบทของสังคมเปลี่ยนไป อัตลักษณ์เก่ามีพลังน้อยลง การสร้างอัตลักษณ์ใหม่อาจเป็นเรื่องจำเป็น ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ผู้ปกครองประเทศพยายามสร้างวัฒนธรรมชั้นกลางที่ทันสมัยขึ้นให้ต่างจากวัฒนธรรมชั้นสูงแต่ก็ไม่ได้ทั้งความเป็นไทยอย่างสิ้นเชิงมีการสร้างกระทรวงวัฒนธรรมและรัฐนิยมต่าง ๆ ขึ้นมา มีการเอา โขน ละคร ดนตรี เพลงไทยเดิมมาผลิตซ้ำ แต่เปลี่ยนสถานที่ออกมาให้คนชั้นกลางสามารถเข้าถึง แต่กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่ถือเป็นคนตามชายขอบก็ไม่ได้ยอมรับทั้งยังต่อต้านขัดขืนการสร้างอัตลักษณ์ไทยของรัฐพร้อมทั้งมีการผลิตซ้ำและผลิตใหม่จนถึงปัจจุบันสอดคล้องกับสภาพ ศรีสัจจัง (2554, หน้า 9) กล่าวสรุปได้ว่า วัฒนธรรมต้นแบบแต่ละอย่างอาจแพร่กระจายข้ามสังคมได้ถ้ามีความสัมพันธ์กันและเป็นสิ่งที่พึงพอใจของกลุ่มชนนั้น ๆ ด้วย วัฒนธรรมไม่สามารถผูกขาดและยึดเยียดให้แกกันได้ เช่น มีการคิดทำร่างมาตรฐานขึ้นมาเพื่อเป็นวัฒนธรรมแห่งชาติแต่ไม่สามารถบรรลุเป้าประสงค์ได้เพราะคนไทยส่วนใหญ่รับได้เพียงรำไท่น หรือรำวงเท่านั้น เพราะร่างมาตรฐานเป็นการแสดงที่สร้างสรรค์ขึ้นจากชนชั้นปกครอง แต่เป็นการแสดงที่ห่างไกลจากอุปนิสัยของชาวบ้าน

จากเหตุผลข้างต้นเห็นได้ชัดว่าวัฒนธรรมแต่ละสังคมนิยมมีความแตกต่างกันตามความเชื่อ ความนิยม วิถีชีวิตของคนในสังคม อาจมีการนำวัฒนธรรมของกลุ่มอื่นเข้ามาปรับปรุงบ้างเพราะสิ่งเหล่านี้ล้วนมีการเลียนแบบและนำมาปรับแต่งกับวัฒนธรรมของตนได้เสมอ ดังนั้นหากเห็นว่ากลุ่มใดมีวัฒนธรรมสวยงามมากและต้องการยึดเยียดหรือบังคับให้คนในสังคมรับและปฏิบัติตามจัดได้ว่าเป็นสิ่งที่ยากมากเพราะวัฒนธรรมจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีความพึงพอใจและยอมรับด้วยจิตใจที่กระทำแล้วมีความสุขเท่านั้น แต่วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่งมีวิวัฒนาการตลอดเวลา หากพิจารณาตามหลักของการศึกษาตามยุควัฒนธรรมประชาธิปไตยที่มีผู้นำประเทศมีนโยบายและเล็งเห็นความสำคัญของผู้ประเด็นอื่น ๆ มากกว่าความสำคัญของผู้วัฒนธรรมด้านการแสดงก็ส่งผลกระทบให้การแสดงในยุคนั้นชบเซา หากผู้นำท่านใดเล็งเห็นความสำคัญของผู้วัฒนธรรมการแสดงก็ส่งผลให้การแสดงได้เฟื่องฟู (สามารถ จันทรสุรีย์, 2537, หน้า 22-25)

วัฒนธรรมมลายูในประเทศไทย คือ วัฒนธรรมของกลุ่มคนที่นับถือศาสนาอิสลาม มีภาษา ความเชื่อ การดำเนินวิถีชีวิตที่แตกต่างจากชาวไทยพุทธ ต่อมาเปลี่ยนสถานะเป็นชนกลุ่มน้อยในดินแดน ดั้งเดิมที่บรรพบุรุษของตนเองอาศัยอยู่ก่อน นั่นคือ กลุ่มคนในบริเวณจังหวัดชายแดนภาคใต้ซึ่งเป็นเขต พื้นที่ที่ครอบคลุมใน 4 จังหวัด คือ ปัตตานี ยะลา นราธิวาส สตูลและบางส่วนของจังหวัดสงขลา โดยในอดีตได้แบ่งศูนย์อำนาจที่สำคัญ 2 แห่งนับเป็นเมืองท่าสำคัญในบริเวณตอนกลางของคาบสมุทรมลายู โดยแบ่งได้เป็นปัตตานีทางฝั่งตะวันออกและไทรบุรีทางฝั่งตะวันตก ซึ่งจังหวัดสตูลเป็นส่วนหนึ่งใน ขณะนั้น (ยงยุทธ ชูแว่น, 2550, หน้า 36-37) สำหรับรัฐปัตตานีถือเป็นรัฐใหญ่ที่ครอบคลุมพื้นที่ซึ่ง ปัจจุบันเป็นจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส และบางส่วนของสงขลา (อาหมัด ฟัตฮี ดัล ฟาดานี, 2543, หน้า 45) ในอดีตบริเวณหัวเมืองมลายูทั้งทางปัตตานีและไทรบุรี เคยเป็นหัวเมืองประเทศราชของไทย ต่อมาไทยได้จัดการปกครองแบ่งแยกหัวเมืองปัตตานีออกเป็น 7 หัวเมือง และหัวเมืองไทรบุรีเป็น 4 หัวเมือง ต่อมาเมื่อกำหนดขอบเขตประเทศแบ่งการปกครองออกเป็นมณฑลโดยหัวเมืองทั้ง 7 ของ ปัตตานีกลายเป็นมณฑลปัตตานี ส่วนไทรบุรีตกเป็นของอังกฤษยกเว้นเมืองสตูลจึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของมณฑลภูเก็ต ต่อมา มีการแบ่งการปกครองเป็นจังหวัด มณฑลปัตตานีแบ่งจังหวัดเป็น จังหวัด ปัตตานี จังหวัดนราธิวาส และจังหวัดยะลา ส่วนสตูลแยกออกจากมณฑลภูเก็ต ต่อมาถูกโอนมาอยู่ ภายใต้การปกครองของมณฑลนครศรีธรรมราช จนเป็นจังหวัดสตูล ดังเช่น ในปัจจุบัน (ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม, 2515, บทนำ) นอกจากนี้ สงบ ส่องเมือง และชาญณรงค์ เทียงธรรม (2542, หน้า 7615) กล่าวว่า สรุปรว่า เมื่อมณฑลไทรบุรีถูกมอบให้แก่อังกฤษ ยกเว้นเมืองสตูลที่เหลือเป็นของไทย จึงโอนให้ขึ้นกับ มณฑลภูเก็ต ต่อมาเมื่อการคมนาคมติดต่อกับสงขลาสะดวกจึงโอนมาขึ้นรวมกับมณฑลนครศรีธรรมราช และเมื่อปี พ.ศ. 2476 มีการยกเลิกระบบมณฑลเทศาภิบาล จาก 7 หัวเมืองของปัตตานีเหลือเพียง 3 จังหวัด คือ จังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา และจังหวัดนราธิวาส (ครองชัย หัตถา, 2548, หน้า 77) และ เมืองสตูลก็ยกฐานะขึ้นเป็นจังหวัดโดยสมบูรณ์ไม่ต้องขึ้นต่อมณฑลนครศรีธรรมราช (คณะกรรมการฝ่าย ประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2542, หน้า 73)

ดังที่กล่าวมาแล้วว่าบริเวณจังหวัดชายแดนภาคใต้ซึ่งความเป็นมาทางประวัติศาสตร์เป็น หัวเมืองมลายูที่เคยเป็นเมืองประเทศราชของไทยมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนกระทั่งปัจจุบันได้เป็นจังหวัด หนึ่งของประเทศไทย ซึ่งถือเป็นชนกลุ่มน้อยที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน มีเอกลักษณ์เฉพาะ และมีความแตกต่างด้านศาสนาส่งผลให้มีความเชื่อ ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีดำเนินชีวิตที่แตกต่าง ไปจากสังคมอื่น ๆ ในประเทศไทย แต่มีความเป็นอยู่ใกล้เคียงกับประเทศเพื่อนบ้านด้วยนับถือศาสนา เดียวกันและเคยเป็นดินแดนที่สัมพันธ์กันทางวัฒนธรรมมาก่อน กลุ่มชนเจ้าของพื้นที่จังหวัดชายแดน ภาคใต้ส่วนใหญ่ นับถือศาสนาอิสลามคนโดยทั่วไปมักเรียกว่าคนไทยมุสลิมมากกว่าเรียกว่าคนไทย เชื้อสายมลายู (นิธิ เอียวศรีวงศ์, สุธีวงศ์ พงษ์ไพบูลย์ และประมุข อุทัยพันธุ์, 2545, หน้า 1922)

นอกจากนี้ วรวิทย์ บารุ และคณะ (2551, หน้า 161) กล่าวไว้สรุปได้ว่า คนไทยเชื้อสายมลายู หรือ Melayu minorities คือ คนที่อาศัยอยู่ในดินแดนนั้นตั้งแต่ดั้งเดิมในฐานะชนพื้นเมือง แต่ต่อมาสถานะเปลี่ยนกลายเป็นชนกลุ่มน้อยในดินแดนเดิมของตน อันเป็นผลสืบเนื่องจากสงครามการยึดครอง หรือการเข้ามาของคนภายนอก ต่อมากลายเป็นพลเมืองถาวร และเป็นชนส่วนใหญ่ของพื้นที่นั้น เช่น ภาคใต้ของประเทศไทย สิงคโปร์ เวียดนาม และไต้หวัน คนเหล่านี้รัฐบาลหลักสากลส่งออกไปประเทศไม่ได้ ส่วนในเรื่องของสัญชาติ ประชาชนชาวไทยทั้งหมดไม่ว่าเชื้อชาติใดต้องถือสัญชาติไทยทั้งหมดรวมทั้งชนชาวมลายูปัตตานีด้วย สอดคล้องกับ เสาวนีย์ จิตหวมวด (2531, หน้า 10-11) กล่าวสรุปได้ว่า ชาวไทยมุสลิมมีจำนวนมากกว่า 2 ล้านคน มีบรรพบุรุษมาจากชนหลายเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ แต่ที่มากที่สุด คือ เชื้อสายมลายู ที่มีจำนวนประชากรมากกว่าครึ่งหนึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณที่อยู่เดิม คือ ปัตตานี ยะลา นราธิวาส และสตูล พวกเขาถูกจัดเป็นชนกลุ่มน้อยของประเทศไทย แต่บริเวณทั้ง 4 จังหวัดกลายเป็นชนกลุ่มใหญ่ที่เป็นชนเชื้อสายมลายู ที่นอกจากรักษาวินัยวัฒนธรรมอิสลามอย่างเคร่งครัด ยังรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมมลายูที่เคยรุ่งเรืองในบริเวณนี้มาแต่อดีต และสอดคล้องกับ นูรียัน สาและ (2541, บทนำ) กล่าวไว้ว่า

ชาวไทยที่นับถือศาสนาอิสลามที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ห้าจังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ ปัตตานี ยะลา นราธิวาส สงขลา และสตูล รู้จักกันโดยทั่วไปว่าเป็นชาวไทยมุสลิม โดยใช้ศาสนาเป็นเกณฑ์ที่บอกถึงความแตกต่างกันในด้านภาษา ศาสนา และวัฒนธรรมกับกลุ่มคนชาวไทยทั่วไปในภูมิภาคอื่นของประเทศไทย มากกว่าจะใช้คำว่า “ชาวไทยเชื้อสายมลายู” ซึ่งในแง่ของหลักการปกครองและการบริหารประเทศอาจก่อให้เกิดความรู้สึกขัดแย้งกันได้ แต่กระนั้น “ชาวไทยมุสลิม” ในห้าจังหวัดชายแดนดังกล่าวก็ คือ “ชาวไทยเชื้อสายมลายู” ซึ่งเป็นกลุ่มชนดั้งเดิมที่ตั้งรกรากอยู่ในดินแดนนี้มาก่อนที่จะเข้านับถือศาสนาอิสลาม จนกลายเป็นชาวไทยมุสลิมอย่างที่เรียกกันในปัจจุบัน และได้ชื่อว่าเป็นชนกลุ่มน้อยของประเทศไทย แต่เป็นชนกลุ่มใหญ่ในห้าจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมของตนเองที่แตกต่างไปจากชนกลุ่มใหญ่ของประเทศ ทั้งในด้านเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา และวัฒนธรรม

สอดคล้องกับ แพร ศิริศักดิ์ดำเกิง (2552, หน้า 69) กล่าวว่า คนมลายูหรือชาวพื้นเมืองที่อาศัยในจังหวัดชายแดนภาคใต้ส่วนมากมักเรียกตนเองว่าเป็นคนมุสลิมหรือคนอิสลาม ดังนี้

ในภาษามลายูมักเรียกคนมลายูมุสลิมว่า ออแหมนยู คำว่า ออแหม แปลว่า คน ออแหมนยู แปลว่า คนมลายู คำว่ามลายูเป็นคำเรียกเชื้อชาติที่อาศัยอยู่ในบริเวณสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ อินโดนีเซีย และมาเลเซีย ในภาษาไทยส่วนใหญ่เราจะเรียกตัวเองว่าคนอิสลามจริง ๆ แล้วคำว่าอิสลาม คือ ศาสนาอิสลาม คนที่นับถืออิสลามจะเรียกว่ามุสลิม แต่ด้วยความเคยชิน

คนมุสลิมส่วนมากมักเรียกตนเองว่าคนอิสลาม คนไทยพุทธและคนจีนส่วนมากเรียกคนมลายูมุสลิมว่าคนอิสลามเช่นกัน

จากข้อความข้างต้น สรุปได้ว่าคนไทยเชื้อสายมลายูในประเทศไทย คือ กลุ่มคนที่นับถือศาสนาอิสลามส่วนมากจะอยู่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ ปัตตานี ยะลา นราธิวาส สตูลและบางอำเภอของจังหวัดสงขลา แต่เนื่องจากในประเทศไทยมีนโยบายให้คนในประเทศทั้งหมดถือสัญชาติไทยแม้ว่าจะมีเชื้อสายใดก็ตาม กอรปกับมีการใช้ศาสนาเป็นเกณฑ์ในการแยกความต่างด้านภาษา ศาสนาและวัฒนธรรมทำให้คนทั่วไปมักคุ้นชินและรู้จักคนไทยเชื้อสายมลายูว่าเป็นคนมุสลิม ซึ่งเดิมกลุ่มคนกลุ่มนี้เป็นเจ้าของพื้นที่ที่ปรากฏหลักฐานว่าเป็นรัฐปัตตานีก่อนที่จะถูกผนวกเข้าเป็นจังหวัดชายแดนของประเทศไทย มีภาษา ศาสนา ความเชื่อ วัฒนธรรมการแสดงที่แตกต่างจากส่วนที่เป็นคนไทยแม้พื้นที่เขตแดนติดกัน ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงใช้คำว่า “คนไทยเชื้อสายมลายู” เนื่องจากเป็นคนในประเทศไทย ถือสัญชาติไทยแต่มีเชื้อสายและยึดถือวัฒนธรรมมลายู

วัฒนธรรมการแสดงที่ปรากฏในภาคใต้มีนักวิชาการหลายท่านได้ศึกษาและอธิบายวัฒนธรรมการแสดงโดยแยกตามวัฒนธรรมของศาสนา คือ ไทยพุทธและไทยมุสลิม ซึ่งทั้งสองมีวัฒนธรรมการแสดงที่แตกต่างทั้งด้านลีลาท่ารำ บทร้อง ท่วงทำนองเพลง และเครื่องดนตรีที่ใช้ นอกจากนี้วิถีชีวิตของคนในสังคมก็เป็นส่วนที่ทำให้วัฒนธรรมแตกต่างกันแม้แต่กลุ่มวัฒนธรรมที่นับถือศาสนาเดียวกันแต่พื้นที่อาศัยอยู่ห่างไกลก็มีวัฒนธรรมการแสดงที่ต่างออกไปด้วย ดังผลการศึกษาวัฒนธรรมการแสดงของชาติพันธุ์มลายูปรากฏว่า การแสดงของจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส และบางอำเภอของจังหวัดสงขลาที่มีลักษณะที่คล้ายคลึงกันเพราะเคยเป็นแผ่นดินเดียวกันมาก่อนที่โดนแยกการปกครองออกเป็นจังหวัดของประเทศไทย ส่วนจังหวัดสตูลเป็นส่วนหนึ่งของการปกครองไพร่บุรีที่มีภูมิประเทศที่แตกต่างกันเพราะอยู่ทะเลฝั่งตะวันตก และได้รับอิทธิพลจากประเทศอื่น ๆ ที่แตกต่างกับฝั่งตะวันออกจึงทำให้มีวัฒนธรรมแตกต่าง วัฒนธรรมการแสดงของกลุ่มชาติพันธุ์มลายูมีจำนวนหลายชุด ซึ่งจำแนกตามแนวคิดของพรเทพ บุญจันทร์เพชร (2544, บทคัดย่อ) ที่ได้ศึกษานาฏศิลป์พื้นบ้านของชาวไทยมุสลิม ในเขตจังหวัดชายแดนภาคใต้โดยแบ่งประเภทได้ดังนี้ประเภทละครรำ ประเภทศิลปะป้องกัน ประเภทการร่ายรำคู่ชาย-หญิง ดังนั้นวัฒนธรรมการแสดงมลายูตามที่ได้ศึกษาจากผลการศึกษาของนักวิชาการที่มีผลงานปรากฏเป็นตำรา เอกสาร รายงานงานวิจัย ประมวลความรู้และนำมาอภิปราย จำแนกตามประเภทข้างต้นได้ดังนี้

1. ประเภทละครรำ ได้แก่ มะโย่ง มีลักษณะการแสดงดังนี้

มะโย่ง เป็นศิลปะการแสดงที่ปรากฏในภาคใต้ของประเทศไทย ประเทศมาเลเซีย และประเทศอินโดนีเซีย นอกจากเป็นการแสดงเพื่อความบันเทิงแล้วยังถือเป็นการละเล่นที่มีพิธีกรรมในการรักษาโรคด้วยวิธีการทางไสยศาสตร์ เป็นศิลปะที่แสดงเรื่องราวโดยมีการขับร้อง การร่ายรำ และ

มีดนตรีบรรเลงประกอบการแสดง โดยเป็นการแสดงที่ใช้ผู้หญิงเป็นตัวเอกทั้งพระเอกและนางเอก ส่วนตัวตลกใช้ผู้ชาย เรื่องที่ใช้ในการแสดงจะเป็นเรื่องราวของกษัตริย์ ส่วนการแต่งกายจะเน้นไปที่ตัวละครตัวเอก ตัวประกอบจะแต่งแบบในชีวิตประจำวัน ไม่สวมถุงเท้าและรองเท้า เครื่องดนตรีที่สำคัญ คือ ร้อยบัน ฆ้อง กลองกือแน กรับและปี่

ด้วยมะโย่งถือเป็นการละเล่นที่มีวิถีทางไสยศาสตร์ มีพิธีไหว้บรรพบุรุษผู้สอน มีการใช้คาถาและของเซ่นไหว้จึงจัดเป็นการแสดงที่ขัดกับหลักศาสนาจึงไม่ค่อยได้รับการสนับสนุน เหล่านักแสดงต้องปรับและตัดทอนบางส่วนเพื่อให้การแสดงเหล่านี้คงอยู่ เช่น การสวมหน้ากากของตัวตลก ของเซ่นไหว้คาวหวาน เป็นต้น ปัจจุบันการแสดงมะโย่งมีปรากฏในจังหวัดนราธิวาส และจังหวัดยะลา ส่วนในจังหวัดปัตตานีศิลปินอาวุธได้ถึงแก่กรรมในปีพ.ศ. 2555 ตอนนี้กำลังหาเชื้อสายมะโย่งคนใหม่ทำหาคาช่วงของการแสดง

2. ประเภทการรำรำคู่ชาย-หญิง ได้แก่ ร่องเง้ง ร่องเง้งตันหยง ซัมเป้ง และดาระ ร่องเง้ง เป็นศิลปะการแสดงที่ได้อิทธิพลจากโปรตุเกสโดยแพร่หลายเข้ามาก่อนในขวามลายู แล้วเข้ามายังภาคใต้ของประเทศ เน้นการใช้ลีลาการเคลื่อนไหวของเท้า มือ และลำตัว โดยเน้นกระบวนการเต้นและมีเพลงต้นแบบ 8 เพลง จะเต้นเป็นคู่ชายและหญิงแต่ไม่มีการแตะต้องตัวกัน ในยุคสมัยแรกจะมีแสดงในบ้านขุนนาง และเริ่มแพร่หลายสู่ชาวบ้านโดยการเล่นคั่นระหว่างการแสดงมะโย่ง การแต่งตัวจะแต่งแบบพื้นเมือง ปัจจุบันมีการพัฒนาชุดแต่งกายให้สวยงามขึ้น โดยจะแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีเดียวกันทั้งคณะ เครื่องประดับที่ประณีตสวยงาม และสวมรองเท้าในการแสดง ส่วนเครื่องดนตรีใช้รำมะนา ฆ้อง ไวโอลิน แมนโดลิน แอคคอร์ดียน การแสดงร่องเง้งในปัจจุบันยังได้รับความนิยมจากชาวไทยพุทธมากมีการฝึกฝนในสถาบันการศึกษามีตั้งแต่ระดับประถมศึกษาจนถึงระดับอุดมศึกษา ปัจจุบันการแสดงร่องเง้งมีปรากฏในจังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา และจังหวัดสงขลา

ร่องเง้งตันหยง เป็นการแสดงที่ได้รับอิทธิพลจากประเทศมาเลเซีย จะมีบทร้องประกอบการเต้นดังนั้นผู้ร้องต้องเป็นคนรอบรู้ มีปฏิภาณไหวพริบดี ความจำดีและมีน้ำเสียงที่ดีด้วย ส่วนลักษณะการเต้นผู้แสดงและคู่เต้นจะยืนอยู่กับที่ขยับตัวเคลื่อนไหวที่บ้างแต่เป็นระยะสั้น ๆ เน้นการใช้มือ การโอนอ่อนตัว การโยกตัวและย่อตัวเป็นหลัก โดยการเต้นจะแบ่งเป็นรอบ ๆ หรือเป็นเพลง ๆ ผู้แสดงรำเสร็จก็กลับไปนั่งที่เดิม เมื่อถึงรอบใหม่ผู้เต้นจะมาโค้งขออนักแสดงเต้นใหม่ ปัจจุบันมีการพัฒนารูปแบบการแสดงเป็นการโหวโดยใช้เพลงบรรเลงคล้ายกับการแสดงร่องเง้งทางปัตตานีแต่ไม่ประณีต ผู้แสดงสวมชุดพื้นเมืองแบบเรียบง่าย เครื่องดนตรีใช้ไวโอลิน รำมะนา และฆ้อง การแสดงร่องเง้งตันหยงมีปรากฏในจังหวัดสตูล

ซั้มเป้ง เป็นการเต้นที่ได้รับอิทธิพลการแสดงของชาติตะวันตกกลางผสมผสานกับการเต้นรำของชาวพื้นเมืองจนกลายเป็นซั้มเป้ง การเต้นซั้มเป้งของชาวมลายูในจังหวัดนราธิวาสได้ซบเซาเป็นเวลานานจนมีการฟื้นฟูการเต้นเพื่อรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ณ พระตำหนักทักษิณราชินี ผู้แสดงมักใช้เป็นกลุ่ม กลุ่มละ 2-4 คู่ การแต่งกายแต่งแบบพื้นเมือง ใช้เครื่องดนตรีวงรองเง็ง ปัจจุบันการแสดงซั้มเป้งมีแพร่หลายในจังหวัดปัตตานี จังหวัดนราธิวาส และจังหวัดสงขลา

ดาระ เป็นการแสดงที่ได้รับอิทธิพลจากประเทศซาอุดีอาระเบีย โดยเข้ามาทางประเทศมาเลเซีย จากพ่อค้าและนักท่องเที่ยว มีการปรับเปลี่ยนท่ารำจากนั่งใช้เบาะมาเป็นการยืนสลับนั่ง แล้วพัฒนามาเป็นการแปรแถวออกเป็นรูปแบบต่าง ๆ ปัจจุบันการแสดงดาระจะร่ายรำ 5 เพลง ติดต่อกันทีเดียว ผู้แสดงแต่งกายด้วยชุดพื้นเมืองแบบเรียบง่าย เครื่องดนตรีที่ใช้มีเพียงรำมะนา เท่านั้น การแสดงดาระมีปรากฏในจังหวัดสตูล

3. ประเภทศิลปะป้องกันตัว ได้แก่ สิละ

สิละ เป็นศิลปะการแสดงโชว์การต่อสู้โดยทั่วไปจะมุ่งแสดงความชำนาญในจังหวะลีลาการเต้นรำ การแต่งกายมุ่งความสวยงามด้วยชุดพื้นเมือง ดนตรีมีความสำคัญมากเพราะต้องบรรเลงตลอดการแสดงประกอบด้วย กลองกือแนเล็กและใหญ่ ฆ้อง และฉิ่ง สำหรับการแสดงสามารถแบ่งเป็น 3 ประเภท คือ 1. รำเดี่ยว เน้นลีลาการก้าวเท้า ถอนเท้า หมุนเท้า ไม่มีท่าต่อสู้ 2. รำคู่ จะมีฝ่ายรับ ฝ่ายรุก มีการดัดสินแพ้-ชนะ และหากเป็นการแสดงโชว์ก็ได้แต่เอจริงเพียงแสดงท่าทางต่อสู้เท่านั้น และ 3. รำสิละหมู่ เพื่อแสดงความสวยงามในความพร้อมเพรียงในการแสดง ซึ่งไม่ได้เน้นการแข่งขัน การแสดงสิละในท้องถิ่นภาคใต้ส่วนใหญ่มุ่งในศิลปะการรำมากกว่าศิลปะการต่อสู้ และมักเป็นการแสดงโชว์มากกว่าการต่อสู้จริง ๆ การแต่งกายด้วยชุดพื้นเมือง เครื่องดนตรีที่ใช้มีปี กลอง และฆ้อง การแสดงสิละในปัจจุบันมีปรากฏทั้ง 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้

4. ประเภทขับร้องเพลงและใส่ท่าทาง เนื่องจากการแสดงชุดนี้ไม่ได้มีการแบ่งประเภทที่ปรากฏเป็นเอกสารตำราจากนักวิชาการ แต่เป็นการร้องเพลงโดยนักร้องและมีลูกคู่คอยแสดงท่าทางร้องรับและตบมือ โยกตัวและใส่ท่าทางให้เข้ากับจังหวะเพลงจึงควรอยู่ในประเภทขับร้องเพลงและใส่ท่าทางประกอบ (วาที ทรัพย์สิน, สัมภาษณ์, 13 พฤษภาคม 2554) ได้แก่ ดีเกร์ฮูลู

ดีเกร์ฮูลู เป็นการแสดงการร้องเพลงโดยมีนักร้องและมีลูกคู่คอยร้องรับและตบมือ โยกตัวใส่ท่าทางต่าง ๆ ให้เข้ากับจังหวะเพลง สำหรับเนื้อเพลงไม่มีกำหนดตายตัวขึ้นอยู่กับลักษณะของงานที่ไปแสดง มีการแทรกบทเจรจาเพื่อทำให้บรรยากาศครึกครื้น ใช้นักแสดงจำนวนมากปัจจุบันมีทั้งชายและหญิง แต่งกายแบบพื้นเมือง ดนตรีที่ใช้จะประกอบด้วย รำมะนา ฆ้อง ฉิ่ง ชลุ่ม และลูกแซ็ก การแสดงดีเกร์ฮูลูในปัจจุบันมีปรากฏทั้ง 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้

จากผลการศึกษาทำให้ทราบว่าศิลปะการแสดงของชาวไทยเชื้อสายมลายูถือเป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มคนไทยเชื้อสายมลายูที่มีจำนวนมากในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ปัจจุบันการแสดงเหล่านี้ล้วนได้รับการฟื้นฟูด้วยระบบการเรียนการสอนในโรงเรียนที่มีความสนใจในการอนุรักษ์ถ่ายทอดความรู้ให้แก่นักเรียน และกลุ่มศิลปินที่เป็นครูภูมิปัญญาตามท้องถิ่นจัดการสอนเพื่ออนุรักษ์และเผยแพร่ให้แก่เยาวชนที่สนใจเท่านั้น ส่วนลักษณะที่นำการแสดงไปใช้เพื่อความบันเทิงเรีรรมย์นั้นได้ชบเซาไปมาก ด้วยปัจจัยหลาย ๆ ประการที่เป็นประเด็นให้ผู้วิจัยต้องการค้นหาปัญหาพร้อมทั้งหาแนวทางในการสืบสานให้การแสดงเหล่านี้ได้เผยแพร่สู่สังคมนอกกลุ่มวัฒนธรรมมลายูอย่างกว้างขวาง โดยผู้วิจัยต้องการศึกษาวิวัฒนาการวัฒนธรรมการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายู และปัญหาของการสืบสานการแสดงเหล่านี้สู่สังคมภายนอก อาทิ ความเชื่อทางศาสนา นโยบายการปกครองของรัฐบาล เศรษฐกิจ เทคโนโลยีที่ทันสมัย อิทธิพลของวัฒนธรรมอื่น ๆ เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้สะท้อนถึงวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ รสนิยมของคนในสังคมที่ถ่ายทอดผ่านสื่อพื้นบ้าน หรือแม้แต่ความเจริญของบ้านเมืองและการได้รับความสนับสนุนจากนโยบายเกี่ยวกับการส่งเสริมวัฒนธรรมของรัฐบาลในยุคสมัยต่าง ๆ ที่ทำให้การแสดงเป็นไปในทิศทางที่รัฐบาลต้องการ ตัวอย่างนโยบายที่ส่งผลในด้านวัฒนธรรม ดังที่นายเชิง อาบู (สัมภาษณ์, 1 ตุลาคม 2554) ได้เล่าถึงการเผยแพร่วัฒนธรรมการแสดงผ่านโทรทัศน์ช่อง 10 หาดใหญ่ ในยุครัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ โดยในสมัยนั้นจะมีรายการที่นำการแสดงท้องถิ่นจำพวกโนราห์ หนังตะลุง และร้องเงี้ยวออกถ่ายทอดสดเป็นประจำซึ่งท่านได้เข้าร่วมบรรเลงดนตรีโดยตลอด แต่ปัจจุบันรายการแบบนี้ไม่มีปรากฏแล้ว จากเหตุผลข้างต้นย่อมแสดงให้เห็นว่าในยุคสมัยนั้นประชาชนทั่วไปสามารถชมการแสดงได้ทุกที่แม้จะมองผ่านเพียงหน้าจอสีเหลี่ยมเล็ก ๆ แต่พวกเขาก็ได้ชมการแสดงที่หลากหลายประเภทถือเป็นโอกาสที่สร้างสุนทรียภาพและซึมซับถึงวัฒนธรรมการแสดงของกลุ่มชนต่าง ๆ นอกจากนี้ท่านยังได้กล่าวถึงแรงบันดาลใจที่ทำให้ท่านสนใจเล่นดนตรีร้องเงี้ยวตั้งแต่เด็กเพราะท่านได้ฟังและชมดนตรีจากประเทศมาเลเซียบ่อยครั้งเนื่องจากสมัยนั้นจังหวัดปัตตานีไม่สามารถรับสัญญาณโทรทัศน์จากกรุงเทพมหานครได้ แต่หากเป็นคลื่นสัญญาณจากประเทศมาเลเซียจะมีความชัดเจนมาก ด้วยเหตุนี้ท่านจึงฟังเพลงจากประเทศมาเลเซียทุกวัน ด้วยความที่ชื่นชอบในเสียงดนตรีจึงทำให้เริ่มหัดเล่นเพลงของประเทศมาเลเซียด้วยตนเอง จนปัจจุบันท่านได้กลายเป็นนักดนตรีเพลงร้องเงี้ยวและซิมเปงจึงมีความต้องการถ่ายทอดความรู้ที่มีทั้งหมดให้กับบุคคลที่สนใจและเยาวชนทั้งในและต่างพื้นที่ สอดคล้องกับนโยบายการขยายสัญญาณโทรทัศน์ในเขตชายแดนภาคใต้ดังที่ อรรถพร เนียมคง (2538, หน้า 41) ได้กล่าวไว้ว่า ในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ตระหนักถึงการประชาสัมพันธ์และการโฆษณาของประเทศมาเลเซียซึ่งได้ขยายสัญญาณโทรทัศน์จำนวนมากขึ้นอาจทำให้ชาวไทยเชื้อสายมลายูมีความสนใจในการโฆษณาของประเทศมาเลเซียมากขึ้น ดังนั้นรัฐบาลจึงได้อนุมัติให้ขยายกำลังส่งเครื่องส่งสัญญาณโทรทัศน์ ณ สถานีโทรทัศน์หาดใหญ่ และติดตั้งเครือข่ายรับสัญญาณถ่ายทอดจากสถานีโทรทัศน์

หาดใหญ่ ณ จังหวัดยะลา จากข้อความข้างต้น เป็นการเชื่อมโยงข้อมูลเพื่อศึกษาวิวัฒนาการของการรับวัฒนธรรมจากต่างประเทศแต่เป็นกลุ่มวัฒนธรรมเดียวกัน แม้รัฐบาลจะสร้างนโยบายที่ปิดกั้นการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างคนไทยเชื้อสายมลายูกับประเทศมาเลเซียแต่ด้วยรากเหง้าของวัฒนธรรมรูปแบบเดียวกันย่อมไม่สามารถจะปิดกั้นค่านิยม วิถีชีวิต หรือแม้แต่นิยมของผู้คนได้

นอกจากนี้ผู้วิจัยต้องการศึกษาปัญหาของสืบสานวัฒนธรรมการแสดงในปัจจุบัน เพื่อผู้วิจัยได้เป็นกรอบในการคิดค้นรูปแบบวิธีการที่ทันสมัยมาพัฒนาเป็นรูปแบบการสืบสานวัฒนธรรมการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายู โดยจัดทำเป็นนวัตกรรมหรือเทคโนโลยีที่ทันสมัยและสมบูรณ์แบบง่ายต่อการใช้งาน เข้าถึงทุกกลุ่มทุกวัยในสังคม เพื่อเป็นการสืบสาน ประชาสัมพันธ์ชุดการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายูให้เผยแพร่และเป็นที่รู้จักในสังคมทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้านมากยิ่งขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายวัฒนธรรมของรัฐบาลชุดปัจจุบันในข้อที่ 2 ว่าด้วย “ส่งเสริมความร่วมมือและเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมและเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีกับอารยประเทศและประชาคมอาเซียน ร้อยเรียงเรื่องราวผ่านการสื่อสารรูปแบบใหม่และเทคโนโลยีทันสมัย ผลิตรายการเรียนรู้ในรูปแบบอิเล็กทรอนิกส์ สื่อเคลื่อนไหว สารคดีและภาพยนตร์ รวมทั้งเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ผ่านช่องทางการสื่อสารอันทันสมัย” (รวมคำกล่าวนโยบายของรัฐบาล, 2554)

ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาในหัวข้อเรื่องวิวัฒนาการและการพัฒนารูปแบบการสืบสานวัฒนธรรมการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายูในจังหวัดชายแดนภาคใต้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาวิวัฒนาการวัฒนธรรมการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายูในจังหวัดชายแดนภาคใต้
2. ศึกษาปัญหาของการสืบสานวัฒนธรรมการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายูในจังหวัดชายแดนภาคใต้
3. พัฒนารูปแบบการสืบสานวัฒนธรรมการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายูในจังหวัดชายแดนภาคใต้

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษาเรื่อง วิวัฒนาการและการพัฒนารูปแบบการสืบสานศิลปะการแสดงของวัฒนธรรมมลายู ต้องแยกส่วนของการศึกษาออกเป็นสามส่วน คือ 1. วิวัฒนาการด้านศิลปะการแสดง 2. ปัญหาของการสืบสาน และ 3. การพัฒนารูปแบบการสืบสานวัฒนธรรมการแสดง

1. การศึกษาวิวัฒนาการด้านวัฒนธรรมการแสดงด้วยเหตุที่การแสดงย่อมมีการปรับเปลี่ยนไปตามสภาพของสังคมโดยมีปัจจัยหลาย ๆ ประการในการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้การแสดงเหล่านั้นคงอยู่ในสังคม ดังนั้นในการศึกษาเพื่อให้ครอบคลุมทุกประเด็น ผู้วิจัยใช้ทฤษฎีวิวัฒนาการควบคู่กับทฤษฎีประวัติศาสตร์เพื่อศึกษาวัฒนธรรมการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายูตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ยังใช้แนวคิดของวิวัฒนาการวัฒนธรรม การดำเนินงานวัฒนธรรมยุควัฒนธรรมประชาธิปไตย และแนวคิดสภาพปัญหา ข้อจำกัดในการส่งเสริมและเผยแพร่วัฒนธรรมไทยเป็นการวางขอบเขตด้านเนื้อหาในการศึกษาของวิวัฒนาการวัฒนธรรมการแสดง ทั้งนี้ผู้วิจัยเลือกใช้วิธีการสำรวจ การสัมภาษณ์ การสังเกต และการสนทนากลุ่ม

2. การศึกษาด้านปัญหาการสืบสานวัฒนธรรมการแสดง ผู้วิจัยใช้ทฤษฎีหน้าที่นิยม และทฤษฎีการแพร่กระจาย ควบคู่กับแนวคิดของการอนุรักษ์สืบสาน และแนวทางในการส่งเสริมและเผยแพร่ด้านวัฒนธรรมการแสดง เพราะวัฒนธรรมด้านการแสดงนั้นย่อมเป็นหน้าที่ของศิลปินในการเผยแพร่การแสดงให้ผู้ชมที่อาศัยในสังคมได้รับชมความสุนทรีย์เหล่านั้น แต่ทุกคนที่อาศัยในสังคมจะมีหน้าที่ในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ปกป้องและสืบสาน นอกจากนี้รัฐก็มีหน้าที่ในการจัดการศึกษาอบรม และสนับสนุนในการค้นคว้าวิจัยด้านวัฒนธรรม และองค์กรปกครองท้องถิ่นมีหน้าที่บำรุงรักษาศิลปวัฒนธรรม ผู้วิจัยเลือกใช้วิธีการสัมภาษณ์ การสังเกต และการสนทนากลุ่ม

3. การพัฒนารูปแบบการสืบสานวัฒนธรรมการแสดง ผู้วิจัยต้องการพัฒนารูปแบบของการสืบสานการแสดงให้แพร่หลายสู่สังคมภายนอกมากกว่าที่เป็นอยู่ปัจจุบัน เพื่อให้เป็นรูปแบบที่สมบูรณ์เหมาะในการสืบสานศิลปะการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายูในจังหวัดชายแดนภาคใต้ให้เป็นທີ່ประจักษ์ภาคภูมิใจและรู้สึกหวงแหนแก่เจ้าของวัฒนธรรม ทั้งเป็นการเผยแพร่วัฒนธรรมการแสดงสู่สังคมภายนอกโดยนำทฤษฎีการแพร่กระจาย นอกจากนี้ใช้ผลการศึกษาวิวัฒนาการและการสืบสานของวัฒนธรรมการแสดงมาเป็นพื้นฐาน เนื่องจากประเด็นนี้เป็นการวิจัยเชิงอนาคตผู้วิจัยจึงเลือกวิธีการประชุมระดมสมอง (Brain storming) ซึ่งถือเป็นเทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพที่ใช้ศึกษาอนาคตเพื่อจะได้มาซึ่ง ข้อคิดเห็น ความรู้ ประสบการณ์ และการมองอนาคตจากผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ทรงคุณวุฒิ (สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ และกรรณิการ์ สุขเกษม, 2547, หน้า 56-61) ในประเด็นของรูปแบบการสืบสานวัฒนธรรมการแสดง เพื่อผู้วิจัยนำข้อเสนอแนะที่ได้มา วิเคราะห์ประเด็นเพื่อออกแบบ และจัดทำรูปแบบของการสืบสานเพื่อดำเนินการสืบสาน

จากที่กล่าวข้างต้น เพื่อให้ได้ผลการศึกษาวิจัยที่ครอบคลุมเนื้อหาที่มีความสมบูรณ์ครบถ้วนมากยิ่งขึ้นนอกเหนือจากค้นคว้าจากเอกสารที่นักวิชาการได้ศึกษาไว้ ผู้วิจัยจะใช้วิธีการสำรวจ การสัมภาษณ์ การสังเกต การสนทนากลุ่ม การประชุมระดมสมอง ดังที่ปรากฏในภาพที่ 1 ดังนี้

แผนภูมิแสดงกรอบแนวคิดวิจัย

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดวิจัย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

1. ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับวิวัฒนาการวัฒนธรรมการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายู เพื่อให้บุคคลโดยทั่วไปที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรม และผู้มีหน้าที่ในการบริหารปกครองท้องถิ่นและประเทศได้ตระหนักถึงสภาพปัจจัยด้านต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดวิวัฒนาการของวัฒนธรรมการแสดงเพื่อเป็นกรอบในการอนุรักษ์ พัฒนา และการวางแผนนโยบายต่าง ๆ ให้สอดคล้องเหมาะสมกับศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น

2. ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับปัญหาของการสืบสานวัฒนธรรมการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายูเพื่อเป็นประโยชน์แก่เจ้าของวัฒนธรรมและเจ้าหน้าที่ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการสืบสานวัฒนธรรมการแสดงได้ทราบถึงวิธีการและปัญหาในการสืบสาน ทั้งนำแนวคิดที่ดีไปปรับใช้ นอกจากนี้บุคคลที่เกี่ยวข้องกับศิลปะแขนงอื่นได้นำแนวคิดเหล่านี้ไปปรับใช้ในสังคมนั้น ๆ

3. ได้รูปแบบของนวัตกรรมหรือเทคโนโลยีเพื่อการสืบสานและการเผยแพร่ วัฒนธรรมการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายูในจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่เหมาะสมกับยุคสมัย นอกจากนี้ยังเป็นการอนุรักษ์ชุดการแสดงที่กำลังสูญหายให้คงอยู่ในสังคม

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหาการวิจัย ตามความวัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาวิวัฒนาการวัฒนธรรมการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายู ในชุดการแสดงมะโย่ง ร่องเง็ง ร่องเง็งตันหยง ชัมเป้ง ดาระ ลีละ และดีเกิร์ฮูลู

2. ศึกษาปัจจัยต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดปัญหาการสืบสานวัฒนธรรมการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายู

2.1 ความเชื่อทางศาสนา

2.2 นโยบายการปกครอง

2.3 เทคโนโลยี

2.4 เศรษฐกิจ

2.5 อิทธิพลวัฒนธรรมอื่น

2.6 เวลาในการแสดง

2.7 อื่น ๆ

3. ศึกษาการพัฒนารูปแบบการสืบสานวัฒนธรรมการแสดง โดยแบ่งเป็นขั้นตอน

3.1 ศึกษาหลักในการพัฒนารูปแบบของการสืบสาน

3.2 ออกแบบรูปแบบของการสืบสาน และจัดทำรูปแบบของการสืบสาน

3.3 ทดลองใช้ ปรับปรุง และพัฒนาจนได้รูปแบบที่สมบูรณ์แบบที่สุด

ขอบเขตวิธีการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร เก็บรวบรวมข้อมูลจากภาคสนาม โดยการสำรวจ สัมภาษณ์ สังเกตแบบมีส่วนร่วม การสนทนากลุ่ม การประชุมระดมสมอง โดยจำแนกรายละเอียดการศึกษาเป็น 2 ส่วน คือ

1. ศึกษาวิวัฒนาการและรูปแบบการสืบสานวัฒนธรรมการแสดง

1.1 โดยการศึกษา ค้นคว้ารวบรวม วิเคราะห์สังเคราะห์ หลักการ แนวคิด ทฤษฎีและสาระสำคัญของประวัติความเป็นมา การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายู ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ และการเผยแพร่การแสดงของชุมชนและหน่วยงาน จากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลจากสารสนเทศ

1.2 กำหนดวิธีการศึกษา ระเบียบวิธีวิจัย สัมภาษณ์กลุ่มคนที่ให้ข้อมูล เครื่องมือ การรวบรวมและการวิเคราะห์ข้อมูล

1.3 ดำเนินการเก็บข้อมูล ภาคสนาม ในส่วนของวิวัฒนาการวัฒนธรรมการแสดง และปัญหาของการสืบสานวัฒนธรรมการแสดง ควบคู่กันโดยการสัมภาษณ์ การสังเกต และการสนทนากลุ่ม นำผลการศึกษาสังเคราะห์องค์ความรู้ทางวัฒนธรรมการแสดง

2. ศึกษาการพัฒนาารูปแบบการสืบสาน

2.1 ขั้นสำรวจและกำหนดกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิ จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการเผยแพร่การแสดง เพื่อจัดประชุมระดมสมอง ให้ได้มาซึ่ง ข้อคิดเห็น ความรู้ ประสบการณ์ และการมองอนาคตรวมทั้งวิธีการที่เหมาะสมในการการพัฒนาารูปแบบการสืบสาน เพื่อเผยแพร่วัฒนธรรมการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายู

2.2 ขั้นวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ตรวจสอบความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของการพัฒนาารูปแบบการสืบสานวัฒนธรรมการแสดง โดยนำข้อมูลจากการประชุมระดมสมอง มาวิเคราะห์รูปแบบในการจัดทำนวัตกรรมหรือเทคโนโลยี

2.3 ขั้นตอนออกแบบและจัดทำารูปแบบการสืบสานวัฒนธรรมการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายู

2.4 ทดลองใช้ ปรับปรุง และพัฒนาจนได้รูปแบบที่สมบูรณ์

2.5 นำเสนอผลการวิจัย จำแนกเป็น 2 รูปแบบ คือ

2.5.1 นำเสนอผลการวิจัยด้านวิวัฒนาการวัฒนธรรมการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายู ซึ่งจัดทำเป็นรูปเล่มดัชนีพจนานุกรมโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์มีภาพประกอบบางตอน

2.5.2 นำเสนอผลการวิจัยด้านการพัฒนาารูปแบบการสืบสานวัฒนธรรมการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายู โดยจัดทำเป็นนวัตกรรมหรือเทคโนโลยี

ขอบเขตด้านระยะเวลา ศึกษารูปแบบการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายูตั้งแต่ในอดีตถึงปัจจุบัน

ขอบเขตด้านพื้นที่ ศึกษาวัฒนธรรมการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายูในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้แก่ จังหวัดปัตตานี จังหวัดนราธิวาส จังหวัดยะลา จังหวัดสตูล และจังหวัดสงขลา

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้วิจัยกำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จากแหล่งพื้นที่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้แก่ จังหวัดปัตตานี จังหวัดนราธิวาส จังหวัดยะลา จังหวัดสตูล และจังหวัดสงขลา โดยจำแนกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง ดังนี้

1. กลุ่มผู้รู้ ได้แก่ หัวหน้าคณะ ปราชญ์นักวิชาการ ผู้บริหารงาน/นักวิจัยด้านวัฒนธรรม ผู้นำชาวบ้าน และผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 30 คน
2. กลุ่มผู้ปฏิบัติ ได้แก่ นักแสดง นักดนตรีในคณะ ผู้ว่าจ้าง และผู้ประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้อง เช่น ผู้ตัดเย็บเสื้อผ้า เจ้าของรถเช่า เจ้าของเครื่องเสียง เป็นต้น จำนวน 50 คน
3. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป ได้แก่ ผู้ชม ประชาชนที่อยู่ในชุมชน และสื่อมวลชน จำนวน 20 คน

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีดำเนินการวิจัยตามขั้นตอนการวิจัยดังต่อไปนี้

1. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล
 - 1.1 แบบสำรวจเบื้องต้น เพื่อการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับชุดการแสดงมลายูและศิลปินในพื้นที่ทำการวิจัย
 - 1.2 แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง เพื่อใช้สัมภาษณ์กลุ่มผู้รู้ กลุ่มผู้ปฏิบัติและกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป เพื่อให้ทราบประวัติความเป็นมา อัตลักษณ์ ขนบนิยม ความเชื่อ องค์ประกอบในการแสดง การดำรงชีวิตของศิลปิน ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการแสดงในสมัยต่าง ๆ รวมทั้งรูปแบบการสืบสานในปัจจุบัน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาารูปแบบการสืบสาน
 - 1.3 แบบสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม เพื่อใช้สังเกตกลุ่มผู้รู้ ผู้ปฏิบัติ และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไปในพื้นที่เพื่อสังเกตสภาพทั่วไปภายในชุมชน วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ วัฒนธรรม และเหตุการณ์ทั่วไปของชุมชนที่ศึกษาวิจัย ทั้งนี้ผู้วิจัยเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ โดยเข้าไปสังเกตสภาพทั่วไปในการแสดง การเข้าชมการแสดง เป็นต้น

1.4 แนวทางสนทนากลุ่ม (Focused group guideline) เพื่อรับฟังข้อเสนอแนะจากกลุ่มผู้รู้ ผู้ปฏิบัติ เพื่อศึกษาพัฒนาการการแสดง และปัญหาของการสืบสานการแสดงในปัจจุบัน

1.5 แนวทางประชุมระดมสมอง (Brainstorming) เพื่อรับฟังข้อคิดเห็น ความรู้ ประสบการณ์ และการมองอนาคตของผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิในประเด็นของการจะพัฒนารูปแบบของการสืบสานวัฒนธรรมการแสดง

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลโดยยึดหลักข้อมูลที่มีลักษณะสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่กำหนดไว้ ซึ่งมีวิธีการเก็บข้อมูลดังต่อไปนี้

2.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร เป็นข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้จากเอกสารงานวิจัย หรือที่มีการศึกษาไว้ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมการแสดงคนไทยเชื้อสายมลายู ตลอดจนถึงความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของคนไทยเชื้อสายมลายู แนวคิดและทฤษฎีทางด้านสังคมวิทยา มานุษยวิทยา อีกทั้งเนื้อหาเกี่ยวกับพื้นที่ที่ทำการศึกษา โดยค้นคว้าเอกสารทั้งที่เป็นเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิ ประเภทหนังสือ ตำรา รายงานการประชุม งานวิจัย ปริยฐานิพนธ์ ภาควินิพนธ์ จากหน่วยราชการ เอกชนสถาบันการศึกษา และการศึกษาค้นคว้าอิสระ อินเทอร์เน็ตและวีดิทัศน์ โดยรวบรวมแยกประเด็นไว้ตามเนื้อหา พร้อมทั้งจัดหมวดหมู่เพื่อใช้ประกอบการเขียนอธิบายการตีความหมายตามขอบเขตของการศึกษา

2.2 การเก็บข้อมูลจากภาคสนาม เป็นข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้จากพื้นที่ที่ทำการศึกษาวิจัย โดยวิธีการสำรวจเบื้องต้น (Basic survey) สัมภาษณ์ที่ไม่เป็นทางการ (Informal Interview) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant observation) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) การสนทนากลุ่ม (Focused group) และ การประชุมระดมสมอง (Brainstorming)

2.2.1 ใช้แบบสำรวจเบื้องต้น กับกลุ่มผู้รู้ เพื่อให้ได้ที่อยู่ของศิลปินในท้องถิ่น และรายละเอียดพื้นฐานเกี่ยวกับชุดการแสดงมลายู และนำข้อมูลที่ได้นำวิเคราะห์ควบคู่กับการศึกษาเอกสาร เพื่อเป็นกรอบของการเก็บข้อมูลภาคสนามต่อไป

2.2.2 ใช้แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างและเทคนิคการสัมภาษณ์เจาะลึก กับกลุ่มผู้รู้ ผู้ปฏิบัติ และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป เพื่อให้ทราบประวัติความเป็นมา อัตลักษณ์ ขนบนิยม ความเชื่อ องค์ประกอบในการแสดง การดำรงชีวิตของศิลปิน ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการเล่นในสมัยต่าง ๆ ตามที่ตั้งไว้ในวัตถุประสงค์ รวมทั้งปัญหาของการสืบสานในปัจจุบัน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาแบบการสืบสาน

2.2.3 ใช้แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยผู้วิจัยเข้าร่วมชมกิจกรรมการแสดงมลายู การเรียนรู้ในภูมิปัญญาด้านการแสดง การพูดคุยกลุ่มผู้รู้ ผู้ปฏิบัติ และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการแสดงทุกแง่มุม ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย

2.2.4 ใช้แบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม กับกลุ่มผู้รู้ ผู้ปฏิบัติ และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป เพื่อสังเกตสภาพทั่วไปภายในชุมชน วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ วัฒนธรรม และเหตุการณ์ทั่วไปของชุมชนที่ศึกษาวิจัย

2.2.5 แนวทางสนทนากลุ่มกับกลุ่มผู้รู้ ผู้ปฏิบัติ เพื่อศึกษาวิวัฒนาการการแสดง ปัญหาของการสืบสานการแสดงในปัจจุบัน

2.2.6 ใช้เทคนิคการประชุมระดมสมอง กับผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อรับฟัง ข้อคิดเห็น ความรู้ ประสบการณ์ และการมองอนาคตในประเด็นของการจะพัฒนารูปแบบการสืบสาน วัฒนธรรมการแสดง

3. การจัดกระทำข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 การจัดกระทำข้อมูล ผู้วิจัยจัดกระทำข้อมูลโดยการนำผลการศึกษาที่ได้มาจากการศึกษาเอกสารและข้อมูลจากภาคสนามมาตรวจสอบความถูกต้องจัดหมวดหมู่เพื่อใช้ประกอบการเขียนอธิบายซึ่งแยกตามความวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ของงานวิจัย จำแนกจัดกระทำดังต่อไปนี้

3.1.1 นำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้จากเอกสารต่าง ๆ มาศึกษาอย่างละเอียดพร้อม จัดระบบหมวดหมู่ ตามความวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่กำหนดไว้

3.1.2 นำข้อมูลจากภาคสนามที่เก็บรวบรวมได้จากสำรวจเบื้องต้น การสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการประชุมระดมสมอง ซึ่งได้จัดบันทึกไว้ และบันทึกเสียงในแถบ บันทึกเสียงมาถอดความ มาแยกประเภท จัดหมวดหมู่และสรุปสาระสำคัญตามประเด็นที่ศึกษาวิจัย หากมีข้อมูลที่จำเป็นต้องตรวจสอบใหม่จะต้องกลับไปเข้าสนามอีกครั้งเพื่อความถูกต้อง

3.1.3 นำข้อมูลทั้งที่ได้ มาตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์ ซึ่งในการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลผู้วิจัยใช้วิธีตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลที่ได้ ดังที่ สุกางค์ จันทวานิช (2530, หน้า 129-130) สรุปไว้ว่า หลังจากทีนักวิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูล ขั้นแรกต้องตรวจสอบว่าข้อมูลที่ได้อาจผิดพลาด และตอบปัญหาของการวิจัยหรือยัง หากข้อมูลที่ได้รับไม่ตรงกันต้องตรวจสอบข้อมูลที่แท้จริง การตรวจสอบข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพนิยมใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ซึ่งกระทำได้ 3 ลักษณะ ได้แก่

การตรวจสอบข้อมูลสามเส้าด้านข้อมูล (Data triangulation) เป็นการตรวจสอบแหล่งที่มาของข้อมูลในด้านเวลา สถานที่ และบุคคล เพื่อพิจารณาว่า ถ้าข้อมูลต่างเวลา ต่างสถานที่ และถ้าบุคคลผู้ให้ข้อมูลเปลี่ยนไป ข้อมูลเหล่านั้นเหมือนเดิมหรือไม่

การตรวจสอบข้อมูลสามเส้าด้านผู้วิจัย (Investigator triangulation) เป็นการตรวจสอบข้อมูลว่า ผู้วิจัยแต่ละคนจะได้ข้อมูลต่างกันอย่างไรมาก โดยเปลี่ยนตัวผู้สังเกตแทนที่จะใช้ผู้วิจัยคนเดียวสังเกตโดยตลอด กรณีไม่แน่ใจในคุณภาพของผู้รวบรวมข้อมูลสมควรเปลี่ยนตัวผู้วิจัยให้หลายคน

การตรวจสอบสามเส้าด้านทฤษฎี (Theory triangulation) เป็นการตรวจสอบโดย ถ้าผู้วิจัยใช้แนวคิดทฤษฎีต่างไปจากเดิมจะทำให้การตีความข้อมูลแตกต่างกันมากน้อยเพียงใด

การตรวจสอบข้อมูลสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล (Methodological triangulation) เป็นการตรวจสอบการใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ กันเพื่อรวบรวมเรื่องเดียวกัน เช่น ใช้วิธีการสังเกตควบคู่กับการซักถามรวมทั้งศึกษาข้อมูลจากแหล่งเอกสารประกอบด้วย

3.2 การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยการนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมจากเอกสารและข้อมูลที่ได้จากการลงภาคสนามโดยใช้เครื่องมือ คือ การสังเกต สัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การประชุมระดมสมอง มาทำการวิเคราะห์ข้อมูลแบบสร้างข้อสรุป ตามแนวคิดของสุงากค์ จันทวานิช (2530, หน้า 131-137) ดังนี้

การวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic induction) คือ วิธีตีความสร้างข้อสรุปจากข้อมูลรูปธรรมหรือปรากฏการณ์ที่มองเห็น เมื่อนักวิจัยได้เห็นรูปธรรมหรือเหตุการณ์หลาย ๆ เหตุการณ์แล้วก็ลงมือสร้างข้อสรุป ซึ่งเป็นสิ่งที่นักวิจัยต้องทำตลอดเวลาที่ได้สัมผัสกับเหตุการณ์ ข้อสรุปที่สร้างขึ้นในตอนนี้ คือ สมมติฐานชั่วคราว (Working hypothesis) การวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นผู้วิจัยต้องจัดบันทึกและจำแนก 6 ขั้นตอนในหนึ่งเหตุการณ์ คือ ใครทำอะไร ที่ไหน เมื่อไหร่ อย่างไร กับใคร เพราะอะไร มีความหมายอย่างไรซึ่งนักวิจัยต้องมีการวิเคราะห์ข้อมูลเป็นระยะ ๆ เพื่อพิสูจน์สมมติฐานดังนั้นผู้วิจัยจะปรับเปลี่ยนสมมติฐานอยู่เสมอโดยการพิสูจน์ตลอดเวลา ดังนั้นผู้วิจัยต้องรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ จากปรากฏการณ์หลาย ๆ เหตุการณ์มาพิสูจน์และหาข้อสรุปต่อปัญหานั้น

การวิเคราะห์โดยการจำแนกชนิดข้อมูล (Typological analysis) คือ การจำแนกข้อมูลเป็นชนิด ๆ (Typologies) ตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นต่อเนื่องกันไป โดยยึดแนวคิดและทฤษฎี เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูล โดยมีกรอบ ดังนี้

1. การกระทำ (Acts) คือ เหตุการณ์หรือสถานการณ์หรือพฤติกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาใดเวลาหนึ่ง ไม่ยาวนานหรือต่อเนื่อง
2. กิจกรรม (Activities) คือ เหตุการณ์หรือสถานการณ์หรือขนบธรรมเนียมประเพณีที่เกิดขึ้นในลักษณะต่อเนื่อง และมีความผูกพันกับบุคคลบางคนหรือบางกลุ่ม
3. ความหมาย (Meanings) คือ การที่บุคคลอธิบายหรือสื่อสารหรือให้ความหมายเกี่ยวกับการกระทำและหรือกิจกรรม อาจเป็นการให้ความหมายในลักษณะเกี่ยวกับโลกทัศน์ ความเชื่อ ค่านิยม บรรทัดฐาน
4. ความสัมพันธ์ (Relationship) คือ ความเกี่ยวโยงระหว่างบุคคลหลาย ๆ คน ในสังคมที่ศึกษาในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง อาจเป็นรูปของการเข้ากันได้หรือความขัดแย้งก็ได้
5. การมีส่วนร่วมในกิจกรรม (Participation) คือ การที่บุคคลมีความผูกพันและเข้าร่วมกิจกรรม หรือมีการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

6. สภาพสังคม (Setting) คือ สถานการณ์หรือสภาพการณ์ที่การกระทำหรือกิจกรรมที่ศึกษาอยู่

การวิเคราะห์โดยการเปรียบเทียบข้อมูล (Constant comparison) คือ การใช้วิธีการเปรียบเทียบ โดยนำข้อมูลมาเปรียบเทียบเป็นปรากฏการณ์ มีความเริ่มเป็นนามธรรมมากขึ้นโดยการแยกแยะแต่ละปรากฏการณ์ออกเป็น 6 ส่วน คือ ใครทำอะไร ที่ไหน เมื่อไหร่ อย่างไร กับใคร เพราะอะไร มีความหมายอย่างไร แล้วนำแต่ละเหตุการณ์มาเปรียบเทียบหาสิ่งที่สัมพันธ์ เกี่ยวข้องหรือซ้ำกัน

4. การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลหลังจากการตรวจสอบ นำเชื่อถือและความครบถ้วนของข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกต การสนทนากลุ่ม และการประชุมระดมสมอง ผู้วิจัยทำการตรวจสอบ การบันทึกข้อมูล การจัดหมวดหมู่ ตรวจสอบข้อมูลโดยใช้เทคนิคแบบสามเส้าและวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัยที่ตั้งไว้ ในการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยนำเสนอผลวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive analysis) และมีภาพประกอบบางตอนโดยแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ

4.1 วิวัฒนาการวัฒนธรรมการแสดงของชุดการแสดงมะโย่ง รองเง็ง รองเง็งตันหยง ชัมเปง ดาระ สิละ และดีเกร์ฮูลู

4.2 ปัญหาของการสืบสานวัฒนธรรมการแสดง ได้แก่ ความเชื่อทางศาสนา นโยบายการปกครอง เทคโนโลยี เศรษฐกิจ อิทธิพลวัฒนธรรมอื่น เวลาในการแสดง และปัจจัยอื่น ๆ เพิ่มเติมจากภาคสนาม

4.3 การพัฒนารูปแบบการสืบสานวัฒนธรรมการแสดง โดยจัดทำในลักษณะของนวัตกรรมหรือเทคโนโลยี

นอกจากนี้ยังนำเสนอถึงผลการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้รับจากการศึกษาวิจัย แล้วนำมาสรุปผล อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ บรรณานุกรม ภาคผนวก ตามกระบวนการศึกษาวิจัย ต่อไป

ข้อจำกัดของการวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้มุ่งศึกษาวิวัฒนาการวัฒนธรรมการแสดงรูปแบบดั้งเดิมของคนไทยเชื้อสายมลายู ได้แก่ ประเภทละครรำ คือ การแสดงมะโย่ง ประเภทการร่ายรำคู่ชาย-หญิง คือ การแสดงรองเง็ง รองเง็งตันหยง การแสดงชัมเปง และการแสดงดาระ ประเภทศิลปะป้องกันตัว คือ การแสดงสิละ ประเภทขับร้องเพลงและใส่ท่าทางประกอบ คือ การแสดงดีเกร์ฮูลู ซึ่งผู้วิจัยเก็บข้อมูลจากศิลปินที่มีถิ่นภูมิลำเนาในพื้นที่เฉพาะจังหวัดชายแดนภาคใต้คือ จังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา จังหวัดนราธิวาส จังหวัดสตูล และจังหวัดสงขลาเท่านั้น ทั้งนี้ไม่ได้จำกัดพื้นที่ในการเผยแพร่การ

แสดง หากมีศิลปินกลุ่มแสดงที่อยู่จังหวัดอื่นถือว่าเป็นกลุ่มที่อยู่นอกเหนือกลุ่มประชากรเป้าหมายที่ผู้วิจัยวางไว้

นิยามศัพท์เฉพาะ

วัฒนธรรมการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายู หมายถึง ศิลปะการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายู ที่เน้นกระบวนการร่ายรำ การขับร้องประกอบท่าทาง ประกอบท่วงทำนองเพลงที่แสดงถึงเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นโดยมีรูปแบบการแสดงดังนี้

1. ประเภทละครรำ คือ การแสดงมโหรี มีการแสดงปรากฏในจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส

2. ประเภทการร่ายรำคู่ชาย-หญิง แบ่งได้ 4 ชุดการแสดง คือ
การแสดงรองเงืง มีการแสดงปรากฏในจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส สงขลา
การแสดงรองเงืงตันหยง มีการแสดงปรากฏในจังหวัดสตูล
การแสดงซิมเปง มีการแสดงปรากฏในจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส สงขลา
การแสดงดาระ มีการแสดงปรากฏในจังหวัดสตูล

3. ประเภทศิลปะป้องกันตัว คือ การแสดงสละ มีการแสดงปรากฏทั้ง 5 จังหวัด คือ ปัตตานี ยะลา นราธิวาส สงขลา และสตูล

4. ประเภทขับร้องเพลงและใส่ท่าทางประกอบ คือ การดีเกิร์ฮูลู มีการแสดงปรากฏทั้ง 5 จังหวัด คือ ปัตตานี ยะลา นราธิวาส สงขลา และสตูล

วิวัฒนาการวัฒนธรรมการแสดง หมายถึง การพัฒนา ปรับเปลี่ยนรูปแบบศิลปะการแสดงเพื่อเป็นไปตามสภาพสังคม ความเชื่อ วิถีชีวิตของคนในชุมชนตามยุคสมัย อิทธิพลของวัฒนธรรมอื่น การผลักดันจากหน่วยงานของรัฐและเอกชน และการสนับสนุนตามนโยบายการปกครองของรัฐ

การสืบสานวัฒนธรรมการแสดง หมายถึง วิธีการหรือกระบวนการที่ส่งเสริม อนุรักษ์ สืบทอด สืบต่อ หรือเผยแพร่ศิลปะการแสดงไม่ให้สูญหายไปจากท้องถิ่น โดยการสั่งสม การปรับปรุง และการถ่ายทอดองค์ความรู้ของกลุ่มศิลปิน ครูอาจารย์ นักวิชาการ ผู้บริหาร/ผู้ปฏิบัติงานด้านวัฒนธรรมและสื่อมวลชน จากการจัดโครงการหรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการให้ความรู้ ความบันเทิง ศิลปะการแสดงของหน่วยงานรัฐและเอกชน

ปัญหาของการสืบสานวัฒนธรรมการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายู หมายถึง ปัจจัยด้านต่าง ๆ ที่ไม่สามารถให้หน่วยงานหรือบุคคลปฏิบัติงานเผยแพร่วัฒนธรรม หรือการจัดโครงการหรือการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายูได้

การพัฒนาแบบการสืบสานวัฒนธรรมการแสดง หมายถึง การพัฒนากระบวนการสืบสานวัฒนธรรมการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายู ในชุดการแสดงมะโย่ง ร่องเง็ง ร่องเง็งตันหยง ซัมเปง ดาระ สิละ และดีเกร์ฮูลู โดยคิดรูปแบบ (Model) เพื่อให้ได้กรอบของการสืบสานวัฒนธรรมการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายู และสามารถนำไปใช้กับการแสดงของกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ

บทที่ 2

ภูมิสังคมและวัฒนธรรมการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายู

ผู้วิจัยศึกษาภูมิสังคมและวัฒนธรรมการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายู โดยวิเคราะห์ ผลการศึกษาจากการประมวลความรู้จากเอกสาร บทความ ตำรา จำแนกเนื้อหาเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของคนไทยเชื้อสายมลายู

ตอนที่ 2 วัฒนธรรมการแสดงของคนไทยเชื้อสายมลายู

ตอนที่ 3 งานวิจัยและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ตอนที่ 1 พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของคนไทยเชื้อสายมลายู

กลุ่มคนไทยเชื้อสายมลายูจัดเป็นชนกลุ่มน้อยที่นับถือศาสนาอิสลาม อาศัยอยู่ในจังหวัด ภาคใต้คือ จังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส สตูล และบางส่วนของจังหวัดสงขลา เดิมพื้นที่ส่วนนี้เป็น เมืองท่าที่สำคัญในบริเวณตอนกลางของคาบสมุทรมลายู โดยรัฐปัตตานี (จังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส และบางส่วนของจังหวัดสงขลา) ซึ่งอยู่ทางฝั่งตะวันออก และไทรบุรีซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของ จังหวัดสตูลเป็นพื้นที่ทางฝั่งตะวันตก ซึ่งมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจตามประเด็น การศึกษา ดังนี้

1. ความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์มลายู
2. ความเป็นมาของอาณาจักรมลายูในประเทศไทย
3. จังหวัดชายแดนภาคใต้
4. นโยบายของรัฐบาลต่อจังหวัดชายแดนใต้

ความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์มลายู

กลุ่มดั้งเดิมของชาวมลายูคือ กลุ่ม Proto – Austronesian ซึ่งอาศัยอยู่ที่ไต้หวันและได้ อพยพออกมาระหว่าง 2,500 และ 1,500 ก่อนคริสต์ศตวรรษ โดยผ่านฟิลิปปินส์ไปทางตอนเหนือของ เกาะบอร์เนียว สุลาเวสี ชาวตอนกลาง และตะวันออกของอินโดนีเซีย จนประมาณ 1,500 – 500 ก่อนคริสต์ศตวรรษ ได้ย้ายออกไปทางตอนใต้ของเกาะบอร์เนียวสู่ตะวันออกของชวาและไปทางทิศ ตะวันตกของสุมาตรายังคาบสมุทรมลายูและภาคกลางของเวียดนาม จนต่อมา Proto – Malayo – Polynesian ได้ค่อย ๆ ทำลายสิ่งที่ได้รับมาจาก Proto – Austronesian และในศตวรรษที่ 17 ดินแดนที่ได้ชื่อว่าเป็น Mother of Melayu คือ เมือง Jambi ที่อยู่ระหว่างศรีวิชัยและMalaiyur เมืองภูเขาตอนกลางของเกาะสุมาตราบริเวณช่องแคบสิงคโปร์ (Barnard, 2004, pp. 58-59)

นอกจากนี้บรรพบุรุษของชาวมลายูที่อาศัยอยู่บนเกาะเปราทางภาคตะวันออกและภาคใต้ของ เกาะสุมาตรา เมื่อชาวฮินดูเดินทางเข้ามาอาศัยจึงได้สนิทสนมมีความสัมพันธ์โดยการแต่งงานกันจนมี ทายาทและตั้งเผ่าพันธุ์ขึ้นใหม่ เรียกว่าชาวมลายู หมายถึง คนดี หรือคนได้รับการสรรเสริญ เมื่อ ประชากรเพิ่มมากขึ้นจึงอพยพไปสร้างบ้านเมืองใหม่ ณ เกาะสุมาตรา บางพวกเดินทางไปทางทิศ ตะวันตกของทวีปเอเชีย ตามบนเกาะมลายู เกาะฮาวาย และเกาะญี่ปุ่น ในภาคพื้นมหาสมุทรแปซิฟิก และมหาสมุทรอินเดีย ตลอดจนริมฝั่งแผ่นดินใหญ่ของทวีปเอเชีย (อิบรอฮิม ชุกรี, 2549, หน้า 7-9) ชาวมลายูโบราณได้รับอิทธิพลจากอินเดียเกือบทุกแขนงโดยเริ่มต้นจากการนับถือศาสนาฮินดู ต่อมา ก็เป็นศาสนาพุทธนิกายมหายาน ขณะเดียวกันก็รับภาษาศิลปวิทยาการด้านอื่นด้วยจนเป็นที่ยอมรับ และฝังอยู่ในสายเลือดจนกลายเป็นวัฒนธรรมชาติ ต่อมาเมื่อได้รับศาสนาอิสลามทำให้รับวัฒนธรรม อาหารปรับเข้ากับคุณลักษณะเดิมจนบางครั้งวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ขัดต่อบัญญัติศาสนาก็ยังคงยึดถือ ต่อมา (อึ้งรศักดิ์ อายุวัฒนะ, 2517, หน้า 17) นอกจากนี้ชื่อของชาติพันธุ์ยังนำไปใช้เป็นชื่อของ ประเทศมาเลเซีย ทั้งยังให้ภาษาของกลุ่มเป็นภาษาประจำชาติของประเทศมาเลเซียและอินโดนีเซีย ในครั้งเป็นอาณาจักรศรีวิชัย ซึ่งการเข้ามาของศาสนาอิสลามในภูมิภาคนี้คือ พ่อค้าชาวอาหรับ - เปอร์เซีย จนในศตวรรษที่ 19 ประเทศมาเลเซียมีการยึดมั่นในศาสนาอิสลามจนกลายเป็นเกณฑ์ สำคัญที่บ่งบอกตัวตนของมลายูควบคู่กับภาษา (Breuilly, 2013, pp. 266-267) ซึ่งชนชาติมลายูคือ ผู้ที่ใช้ภาษามลายูสื่อสารในชีวิตประจำวันเป็นหลัก ซึ่งเป็นภาษาหนึ่งในตระกูลออสโตรนีเซีย (ชูชัยมี ยอิสมาแอล, 2551, หน้า 10) เมื่อมีการจัดตั้งรัฐอิสลามที่หมู่เกาะมลายู เกาะสุมาตราและ ปาตานีดารุสซาลาม (รัฐปัตตานี) ก็มีการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างชนชาติมลายูมากขึ้นด้วยเป็นชนเผ่า เดียวกันมีความรู้สึกร่วมทางจิตวิญญาณ และนับศาสนาเดียวกัน จนให้ความหมายคนมลายูคือ ชน ชาติที่นับถือศาสนาอิสลามวิถีมลายู เห็นได้ชัดจากชีวิตประจำวันของชุมชนตั้งแต่เกิดจนตายทุกคนจะ มีลักษณะเหมือนกัน บางอย่างอาจแตกต่างกันตามแต่พื้นที่ที่กำหนดจารีตประเพณียึดถือปฏิบัติ (คณะกรรมการประสานงานภาคประชาชนเพื่อจังหวัดชายแดน, 2549, หน้า 20-22) ชาวมลายูมิได้ เป็นเผ่าพันธุ์บริสุทธิ์แต่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ผสมปนเปกันหลายชาติหลายภาษาเพียงแต่ดำรงชีวิตใน กรอบของวัฒนธรรมเดียวกัน ซึ่งเรียกว่าวัฒนธรรมมลายูและหมายตนเองเป็นคนมลายู แม้มีการผสม บันแปรรวมทั้งรับเอาเทคโนโลยีและวัฒนธรรมของต่างชาติเข้ามาแต่วัฒนธรรมมลายูและศาสนาอิสลาม สามารถกลืนคนต่างชาติเหล่านี้ให้เข้ามาอยู่ในระบบได้เป็นส่วนใหญ่ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2550, หน้า 22-23) จนได้มีการแบ่งกลุ่มของชนชาติมลายูเป็น 3 ประเภท คือ 1. มลายูแท้ที่อาศัยอยู่ในดินแดน เดิมของตน คือ มาเลเซีย อินโดนีเซีย บรูไน 2. มลายูโพ้นทะเลที่ได้เคลื่อนย้ายจากแผ่นดินเดิมแล้วไป ปราบกฏที่ประเทศอังกฤษ ซาอุดีอาระเบีย สุรินัม แอฟริกาหรือละตินอเมริกา และ 3. มลายูที่เป็นชน กลุ่มน้อยอาศัยในดินแดนของตนแต่ถูกเปลี่ยนเป็นชนกลุ่มน้อยจากปัญหาการเมือง (วรวิทย์ บารู, 2551, หน้า 13)

คนมลายุนิยามตนเองว่าออลแฮนยา (Orang melayu) หรือก็ตอลออลแฮนยา (Kita orang melayu) แปลว่า พวกเราคือ คนมลายู เป็นคนเชื้อสายมลายู พูดภาษามลายู นับถือศาสนาอิสลาม ตรงข้ามกับออลแฮนเซีย (Orang siam) แปลว่าคนไทยที่นับถือศาสนาพุทธ ดังนั้นออลแฮนยาจะเป็นคนไทยไม่ได้เพราะต้องละทิ้งศาสนาอิสลามเนื่องจากความเป็นไทยต้องเป็นคนที่นับถือศาสนาพุทธ (ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ, 2547, หน้า 57-59) ประเทศไทยนิยมเรียกผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามว่าชาวมุสลิม ซึ่งชาวมุสลิมส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์มลายู มีประวัติศาสตร์พัฒนาและเปลี่ยนแปลงตามกลไกการเมืองของภูมิภาคจากนครรัฐ ลังกาสุกะยัตติฮินดูพราหมณ์และพุทธศาสนา ต่อมาเป็นนครรัฐอิสลามปัตตานีดารุสซาลาม และแพ้สงครามประเพณีต่อสยามเมื่อ พ.ศ. 2329 จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทยอย่างสมบูรณ์ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2445 (คณะกรรมการประสานงานภาคประชาชนเพื่อจังหวัดชายแดน, 2549, หน้า 22) กลุ่มชาติพันธุ์มลายูในประเทศไทยเป็นชนกลุ่มน้อยที่มีความสำคัญและมีประชากรขนาดใหญ่เป็นอันดับที่ 2 ของประเทศส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในจังหวัด สตูล สงขลา ยะลา ปัตตานี และนราธิวาส กลุ่มเหล่านี้นับถือศาสนาอิสลามและพูดภาษามลายูท้องถิ่น มีความแตกต่างของจารีตประเพณี และภาษาทำให้การติดต่อสื่อสารและเข้าใจกันระหว่างชาวมุสลิมกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลไทย หรือกลุ่มชาวพุทธเป็นไปอย่างยากลำบาก (สุเทพ สุนทรเกสัช, 2548, หน้า 134) ซึ่งภาษาที่ชาวมลายูใช้ในจังหวัดชายแดนภาคใต้เรียกว่า ยาวี มีเอกลักษณ์เฉพาะคล้ายกับภาษาของชาวมาเลเซียที่เรียกว่า บาฮาซา ซึ่งเป็นภาษาที่ทำให้เกิดการแตกแยกกับคนในท้องถิ่นรองจากศาสนา (Liew, 2009, p. 17) เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 คณะราษฎรมีจุดมุ่งหมายเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองจากระบอบราชาธิปไตยสู่ระบอบประชาธิปไตยทำให้ปีต่อมาได้ยุบมณฑลเป็นเพียงจังหวัดรวมทั้งบทบัญญัติแรกของกฎหมายรัฐธรรมนูญได้ตีความให้ทุกคนที่อยู่ในประเทศไทยต้องถือสัญชาติไทยและใช้ภาษาเดียวกัน มีขนบธรรมเนียมประเพณี การแต่งกายและศาสนา จนทำให้รัฐปัตตานีต้องห่างเหินกับรัฐมลายูอื่น ๆ (อิบรอฮิม ชุกรี, 2549, หน้า 76-77) ต่อมา เมื่อ 24 มิถุนายน 2482 รัฐบาลได้กำหนดเรียกคนในสยามว่าคนไทยจึงทำให้ชาวมลายูเริ่มรู้สึกแตกแยกทางจิตใจ ด้วยสำนึกตลอดเวลว่าตนไม่ใช่คนไทย เพราะมีเชื้อชาติ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และศาสนาต่างกัน (เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร, 2529, หน้า 23-24) และเมื่อปี พ.ศ. 2483 รัฐบาลได้จัดตั้งสภาวัฒนธรรมเพื่อสร้างความเข้าใจแนวคิดชาตินิยมและเผยแพร่ขนบธรรมเนียมประเพณีทั่วประเทศ เริ่มจากบังคับให้แต่งกายแบบชาวตะวันตกทั้งชายและหญิงต้องสวมหมวก การใช้ช้อนส้อม และนั่งโต๊ะเมื่อรับประทานอาหาร ทำให้ประชาชนชาวปัตตานี ยะลา นราธิวาส และสตูล ถูกห้ามการแต่งตัวแบบวัฒนธรรมมลายู ห้ามไม่ให้ใช้ชื่อและพูดภาษามลายู ทั้งยังห้ามการนับถือศาสนาอิสลามด้วย นอกจากนี้ไม่มีโอกาสได้รับตำแหน่งราชการในระดับสูง และไม่ให้ศึกษาในสถาบันทางทหาร (อิบรอฮิม ชุกรี, 2549, หน้า 76-77)

สรุปได้ว่า กลุ่มชาติพันธุ์มลายูเป็นชนพื้นเมืองที่อาศัยในแหลมมลายูและหมู่เกาะในมลายู คนไทยเชื้อสายมลายูจัดเป็นชนกลุ่มน้อยในจังหวัดชายแดนภาคใต้คือ จังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา จังหวัดนราธิวาส จังหวัดสตูลและอำเภอบางส่วนของจังหวัดสงขลา ซึ่งมีประชากรขนาดใหญ่เป็นอันดับที่ 2 ของประเทศ เป็นกลุ่มที่ใช้ภาษาตระกูลออสโตรนีส ซึ่งในประเทศไทยเรียกว่า ภาษามลายู หรือยาวีมีความคล้ายกับภาษาบาฮาซาของประเทศมาเลเซียมาก เป็นชนชาติที่นับถือศาสนาอิสลาม มีวิถีมลายูในการยึดถือปฏิบัติมักเรียกว่า ออแมฮนยาญ แปลว่า พวกเราคือ มลายู และมีสำนึกอยู่ตลอดว่าไม่ใช่คนไทย (ออแมฮซีแย) เมื่อครั้งที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม มีนโยบายสร้างชาติโดยกำหนดให้คนในสยามในสมัยนั้นเป็นคนไทย ส่งผลให้กลุ่มคนชาติพันธุ์มลายูมีความรู้สึกแตกแยกทางจิตใจด้วยมีเชื้อชาติ ศาสนา วัฒนธรรม ชนบประเพณีและภาษาที่ต่างจากคนไทยเนื่องด้วยกรอบวัฒนธรรมมลายูคือ การรวมความสัมพันธ์ของเชื้อชาติ ประเพณี และศาสนาไว้ด้วยกัน

ความเป็นมาของอาณาจักรมลายูในประเทศไทย

1. หัวเมืองมลายูก่อนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ในสมัยก่อนคริสตกาลคาบสมุทรมลายู เป็นที่รู้จักมาก่อนโดยการเข้ามาของพ่อค้าจากอินเดียซึ่งประสบความสำเร็จอย่างมากในการเผยแพร่อิทธิพลในอินโดนีเซียและอินโดจีน โดยนักบวชชาวพุทธและฮินดู ทำให้ลัทธิฮินดูแผ่กระจายไปยังชุมชนของอาณาจักรลังกาสุกะและพื้นที่ไทรบุรี ในคริสต์ศตวรรษที่ 11 คาบสมุทรมลายูได้ถูกรุกรานโดยพวกราชวงศ์ราเชนดรา โจหะ แห่งโคโรมันเดล ในอินเดียได้ และเมื่อปลายคริสต์ศตวรรษที่ 13 อาณาจักรศรีวิชัยเข้าสู่ภาวะอ่อนแอและล่มสลายลง ทำให้เกาะสุมาตราและภายใต้ของคาบสมุทรมลายูตกภายใต้อำนาจของชาว ชมะเดียวกั้น อาณาจักรสุโขทัยก็แผ่อำนาจทางตอนเหนือมุ่งลงมาทางใต้คาบสมุทรมลายูจนถึงคอคอดกระ (อาริพิน บินจิน, 2551, หน้า 27) เมื่อราว พ.ศ. 1743 นครศรีธรรมราชมีอำนาจจัดการปกครองหัวเมืองบนคาบสมุทรมลายูตั้งแต่คอคอดกระไปถึงไทรบุรีรวม 12 แห่ง ได้แก่ เมืองสาย เมืองปัตตานี เมืองกลันตัน เมืองปะหัง เมืองไทรบุรี เมืองพัทลุง เมืองตรัง เมืองชุมพร เมืองบันทายสมอ เมืองสะอูเลา เมืองตะกั่วป่า เมืองกระ (ครองชัย หัตถา, 2548, หน้า 58) ครั้งที่พ่อขุนรามคำแหงสามารถเข้ายึดอาณาจักรทัมบราลิงก์ ราวสมัยของจันทรภาณุซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราชด้วยเหตุนี้ได้ปกครองเมืองไทรบุรี ทั้งยังขยายอำนาจเข้าไปในรัฐอื่น ๆ ที่ใกล้ไทรบุรี เช่น ปัตตานี เประ กลันตัน ตรังกานุ จนเจ้าเมืองมลายูต่างพากันร้องเรียนไปยังจักรพรรดิจีนกูปโล่ชาน จนเมื่อกูปโล่ชานสิ้นพระชนม์ไทยก็ผนวกหัวเมืองเหล่านี้เข้าไว้ในราชอาณาจักร (ทวีศักดิ์ ล้อมลัม, บทนำ) เมื่อ พ.ศ. 1893 พระเจ้าอู่ทองประกาศตั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นอิสระจากกรุงสุโขทัย และใน พ.ศ. 1981 สุโขทัยถูกผนวกเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของกรุงศรีอยุธยา ทำให้หัวเมืองต่าง ๆ ที่เคยเป็นเมืองขึ้นของสุโขทัย ต่างปกครองตนเองโดย

ถือว่าเป็นอิสระจากกรุงศรีอยุธยา ขณะที่กรุงศรีอยุธยาถือว่าปัตตานีและหัวเมืองมลายูต่าง ๆ เป็นส่วนหนึ่งของสยามมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย (ครองชัย หัตถา, 2548, หน้า 59) เมื่อกลางศตวรรษที่ 14 เมืองนครศรีธรรมราชได้ครอบครองพื้นที่มลายูหลายแห่งได้ยอมรับสภาพเป็นเมืองขึ้นของกรุงศรีอยุธยา จึงเรียกร้องให้รัฐมลายูสวามิภักดิ์อยู่ได้อำนาจบังคับบัญชาและแสดงความจงรักภักดีโดยการส่งคนอาหาร และอาวุธในยามศึก ส่วนในยามสงบต้องจัดเครื่องบรรณาการทุก ๆ 3 ปีคือ บุงหามาส ดานเประ (Bunga mas ban perak) หรือดอกไม้เงินดอกไม้ทอง คือ ต้นไม้เล็ก ๆ 2 ต้น ทำจากทองและเงินสลักอย่างพิถีพิถันมีขนาดสูงประมาณหนึ่งเมตร พร้อมของขวัญที่มีค่าอื่น ๆ ได้แก่ อาวุธ ผ้า และทาส ต่อมาเมื่อกรุงศรีอยุธยาอ่อนแอลงรัฐมลายูบางแห่งชะลอการส่งดอกไม้เงินดอกไม้ทอง แต่เมื่อการฟื้นฟูอำนาจขึ้นก็รีบส่งคณะทูตพร้อมกับดอกไม้เงินดอกไม้ทองเพื่อคารวะเจ้าผู้ครองอย่างรวดเร็ว (บาร์บารา วัดสัน อันดายา และลีโอนาร์ต วาย. อันดายา, 2551, หน้า 111)

ขณะที่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 14 อาณาจักรมลายูจากสุมาตราภายใต้อาณาจักรมัชปาหิตได้เข้ามามีอำนาจทางตอนใต้ของคาบสมุทรมลายู ซึ่งเป็นกลุ่มสุดท้ายของอาณาจักรฮินดู-ชวา ต่อมาคริสต์ศตวรรษที่ 15 เกิดการล่มสลายของอาณาจักรมัชปาหิตจึงเป็นการเริ่มต้นของรัฐมลายูที่มะละกาเมื่อ โดยพระเจ้าปรมศวร จากปาเล็มบัง ได้เปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามมีพระนามว่า สุลต่านมูฮัมหมัดอิสกันดาคะห์ จนทำให้กลายเป็นศาสนาของชาวมลายูส่วนใหญ่จนถึงปัจจุบัน ในคริสต์ศตวรรษที่ 16 การเข้ามาของชาวยุโรป โดยชาวโปรตุเกสได้เข้ามายึดมะละกาในปี พ.ศ. 2054 ไม่นานหลังจากนั้นพ่อค้าฮอลันดาได้เข้ามาอยู่ในน่านน้ำมลายู มะละกาได้ตกอยู่ในการยึดครองของฮอลันดาในปี พ.ศ. 2184 ในขณะที่ชาวอังกฤษเข้ามามีบทบาทในทางการค้าในแดนมลายูโดยเริ่มต้นที่เกาะปีนังเมื่อ พ.ศ. 2321 และที่สิงคโปร์เมื่อ พ.ศ. 2362 การเข้ามาของโปรตุเกสที่เข้ายึดกุมอำนาจจากสุลต่านพระองค์สุดท้ายของมะละกา ทำให้พระองค์ต้องหนีอพยพไปตั้งหลักที่หมู่เกาะเรียวยะโฮวแต่ในทางกลับกันผู้นำในรัฐเล็ก ๆ ในภาคใต้ต่างก็ตั้งตนเป็นอิสระ ขณะที่สยามก็พยายามสถาปนาอำนาจของตนให้เข้มแข็ง โดยมีคู่แข่งทางอำนาจคือ อังกฤษ (อารีฟิน บินจิน, 2551, หน้า 27-28)

ในช่วงสมัยนี้ชาวต่างชาติได้เดินทางมายังคาบสมุทรมลายูและได้จดบันทึกสิ่งต่าง ๆ ที่ได้พบเห็นโดยเฉพาะเมืองปัตตานี ดังนี้ อันโตนิโอ ปิกาเฟตตา (Antonio Pigafetta) ได้เดินทางรอบโลกจนเมื่อ พ.ศ. 2068) ได้เดินทางมาถึงฝั่งทะเลตะวันตกของแหลม ซึ่งเป็นหมู่บ้านและเมืองต่าง ๆ ดังนี้ สิงคโปร์ กลันตัน ปัตตานี พัทลุง นคร ฯลฯ ซึ่งเมืองเหล่านี้อยู่ภายใต้ชั้นขั้วสันตติภาพของพระเจ้ากรุงสยาม สมเด็จพระศรีสุริเยศวร (จันทรฉาย ภักดีกรม, 2532, หน้า 16)

สำหรับหัวเมืองมลายูอันมี ปัตตานี ไทรบุรี กลันตัน และตรังกานูขึ้นต่อไทยตลอดจนสมัยอยุธยา แต่เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2310 หัวเมืองเหล่านี้ก็ตั้งตัวเป็นอิสระ ครั้นสมัยกรุงธนบุรี พระเจ้ากรุงธนบุรี ยกทัพตีเมืองนครศรีธรรมราชได้แต่ไม่ได้ลงไปปราบปรามหัวเมืองมลายูด้วยอยู่ห่างไกลต้องลำบากและสิ้นเปลืองเพราะพระองค์เพิ่งตั้งราชธานีใหม่ ทรงมี

ภาระอื่น ๆ ที่ต้องทำโดยเฉพาะการทำสงครามกับพม่า เพียงแต่มีคำสั่งให้เจ้าพระยาานครศรีธรรมราช
 หยั่งดูท่าทีของพระยาไทรบุรีและพระยาปัตตานีว่ายังต้องการขึ้นกับไทยหรือไม่ (ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม,
 2515, บทนำ) โดยพระเจ้าตากสินมหาราชลงอภัยเงินพระยาไทรบุรีจำนวน 1,000 ชั่ง เพื่อซื้ออาวุธ
 แต่ไม่พบหลักฐานว่าให้ยืม ในขณะที่พระยาไทรบุรีเปลี่ยนใจนั้นอังกฤษก็ฉวยโอกาสยึดเกาะปีนังโดย
 การขอเช่าเกาะเป็นที่ตั้งอาณานิคมของอังกฤษ สำหรับให้คนในบริษัทเข้ามาค้าขายและต่อเรือ และ
 หากข้าศึกเข้าตีเมืองไทรบุรี บริษัทถือว่าเป็นศัตรู และใช้ค่าใช้จ่ายของตนเอง พระยาไทรบุรียินดี
 ยกเกาะให้บริษัทของอังกฤษเช่าโดยคิดค่าเช่าปีละ 30,000 เหรียญ (ละออง ศรีสุคนธ์, 2501,
 หน้า 13-15)

2. หัวเมืองปัตตานีสสมัยก่อนกรุงรัตนโกสินทร์

ประวัติศาสตร์อาณาจักรมลายูปัตตานีเป็นอาณาจักรมลายูที่มีความต่อเนื่องมาจาก
 อาณาจักรลังกาสุกะ มีศูนย์กลางการปกครองโดยพญาตุ กรุป มหายานา เป็นกษัตริย์นับถือพุทธนิกาย
 มหายานและได้ย้ายเมืองจากโกตามัธยมไปยังชายฝั่งทะเลบ้านกรือเซะและตั้งชื่อเมืองใหม่ว่าปาตานี
 (อาริฟิน บินจิน, 2551, หน้า 60) ด้วยมีหมู่บ้านปะตานีที่มีทำเลที่ตั้งอยู่ในพื้นที่สวยงามคือ พื้นที่มี
 ทั้งชายทะเล พื้นดินและคลอง ชายทะเลเป็นแหลมยาวและมีอ่าวกว้างใหญ่เหมาะเป็นท่าเรือบังคลื่น
 ลม พื้นดินสูงน้ำไม่ท่วมในฤดูฝนเหมาะทำเป็นที่นา ทั้งมีคลองเล็ก ๆ เพื่อเป็นเส้นทางให้เรือเล็กแล่น
 ออกทะเล จนทำให้ชาวบ้านต่างพากันอพยพจากเมืองโกตามัธยม ดังนั้นกษัตริย์และพระบรม
 วงศานุวงศ์พร้อมพลกนิกรย้ายมาสร้างเมืองหลวงและพระราชวังใหม่โดยตั้งอยู่ริมฝั่งคลองตรงข้ามกับ
 หมู่บ้านปะตานี (อินรอม ชุกรี, 2549, หน้า 14-15) ก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 13 ศาสนาอิสลามได้ถูก
 บันทึกในการเข้าสู่อาณาจักรโดยเส้นทางหมู่เกาะอินโดมาเลย์, เยเมน, เปอร์เซีย, เอเชียใต้, จีนและ
 กัมพูชา ซึ่งชาวบ้านได้เปลี่ยนแปลงก่อน ต่อมาเมื่อการเปลี่ยนศาสนาของพญาตุ นักปา โดยซึกซาฮิด
 ชาวเปอร์เซียได้รักษาอาการโรคผิวหนัง โดยกษัตริย์สัญญาว่าจะเปลี่ยนมานับถืออิสลามเมื่อหายจาก
 โรคแต่ครั้งแรกท่านไม่ยอมเปลี่ยนจนรักษาหายในครั้งที่ 3 เมื่อกษัตริย์ทรงเปลี่ยนศาสนาทำให้ปาตานี
 กลายเป็นอาณาจักรอิสลาม (Liew, 2009, p. 13) ในครั้งนั้นพญาตุนักปา อินทิรา มหาวังสาได้
 พระนามใหม่ว่า สุลต่านอิสมาอิล ซาห์ ซิลุลลอฮ์ ฟิลาอัม และตั้งชื่อเมืองเป็นปาตานี ดารุส อิสลาม
 แปลว่าปาตานี นครรัฐแห่งสันติ หลังจากนั้น รูปแบบการปกครองก็เปลี่ยนจากราชเป็นเทพเจ้า
 มาเป็นราชาเป็นมนุษย์ผู้อยู่ใต้ร่มเงาของพระผู้เป็นเจ้า และถือเอาคัมภีร์อัล-กุรอาน เป็นธรรมนูญ
 การปกครองและอัลชะดิซ (วณะของศาสดา) เป็นแนวปฏิบัติในวิถีชีวิตมีอาหลัมอุลลามะฮอ (ผู้รู้ศาสนา)
 เป็นที่ปรึกษาทางศาสนาและกฎหมายซารีอะฮอ (อาริฟิน บินจิน, 2551, หน้า 27)

หลังจากเปลี่ยนเป็นรัฐอิสลามมีกษัตริย์และราชินี ปกครองเมืองในราชวงศ์ต่าง ๆ ดังที่
 อาริฟิน บินจิน (2551, หน้า 27-257) กล่าวถึงกษัตริย์ปัตตานีในราชวงศ์ศรีมหาราวันังสาราขวงศ์
 กลันตัน และกษัตริย์ที่สยามแต่งตั้ง สรุไปได้ดังนี้

2.1 กษัตริย์ปัตตานีในราชวงศ์ ศรีมหาवंสา

2.1.1 กษัตริย์สุลต่านอิสมาอีล ชาร์ ซิลลุลลอฮ์ ฟิลอาลัม (พ.ศ. 2049 – 2074) ได้ผูกสัมพันธ์กับมะละกา ครั้นโปรตุเกสเข้ายึดเมืองมะละกาทำให้บรรดาพ่อค้าหนีมาค้าขายยังท่าเรือปาตานี ต่อมาโปรตุเกสเข้ามาทำสัญญาค้าขายและตั้งสถานการค้าและเปิดโอกาสให้พ่อค้าชาวจีน ญี่ปุ่น สยาม และชาติอื่น ๆ เข้ามา นอกจากนี้มีนักเดินเรือชาวจีนนำกระสุนปืนจำนวน 1 นัด ถวายพระองค์ประสงค์สร้างปืนใหญ่จึงมีการระดมรวบรวมโลหะทองเหลืองจากประชาชน ครั้งแรกการหล่อมีขนาดบางเกินไปไม่สามารถยิงได้ และในสามปีต่อมาการหล่อปืนจนสำเร็จจำนวน 3 กระบอกคือ ศรีนครี ศรีปาตานี และมหาเลลา

2.1.2 สุลต่าน มุค็อฟฟิร ชาร์ (พ.ศ. 2074 – 2107) เป็นยุคสมัยที่การค้า และพานิชนาวิเจริญ พระองค์เข้าเฝ้าสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ณ กรุงศรีอยุธยา ทรงรับมอบเชลยพม่าและลาว โดยเชลยพม่า จำนวน 60 คน นำไปไว้ที่หมู่บ้านกะดี เพื่อเลี้ยงช้าง และเชลยลาว จำนวน 100 คน ไปทำนาข้าวที่ทุ่งปาละ ในสมัยนี้ทรงสร้างมัสยิดด้วยอิฐถือปูนเป็นรูปแบบศิลปกรรมอาหรับแห่งแรกในแหลมมลายูโดยคำแนะนำจากซีก ซาฟิยูตดิน ชาวอูรักเราะห์มัท เมื่อครั้งที่สยามทำสงครามกับพม่า สุลต่านฯ ทรงนำกองทัพลายูไปกรุงศรีอยุธยาเมื่อไปถึงพม่าก็ล่าถอย ระหว่างที่พักในกรุงศรีอยุธยาได้เกิดความขัดแย้งจึงต่อสู้กัน สุลต่านฯนำทหารมลายูเข้ายึดพระราชวังได้ประมาณหนึ่งเดือนกษัตริย์สยามก็ส่งทหารแย่งชิงเมืองคืนได้ ระหว่างต่อสู้สุลต่านบาดเจ็บจึงขอร้องให้อนุชากลับมาดูแลบ้านเมือง ส่วนพระองค์ก็สูญหายไป แต่เชื่อว่าสิ้นพระชนม์ในกรุงศรีอยุธยา

2.1.3 สุลต่านมันโซว์ ชาร์ (พ.ศ. 2107 – 2115) ทรงรับพระนางอาอิชะห์ พระพี่นาง (ชายาของราชาญาลาลเจ้าเมืองสาย) มาทำหน้าที่เลี้ยงดู ราชาปาเตะสยาม ไอร์สของราชามุค็อฟฟิร ชาร์ ส่วนพระองค์มีไอร์ส 2 ธิดา 4 ธิดาคนโตนามว่า ราชานิยา คนที่ 2 ราชานิรุ คนที่ 3 ราชานิอู คนที่ 4 ไม่ทราบพระนามเพราะถึงแก่กรรมแต่พระเยาว์ พระไอร์สคนโตนามว่า ราชานิมา คนเล็ก ราชานิฮาตุร สุลต่านพระองค์นี้เห็นว่าอยุธยาเป็นรัฐมหาอำนาจ จึงดำริจะเจริญสัมพันธไมตรีต่อไป ก่อนพระองค์สิ้นพระชนม์ทรงให้ปาดิกสยามขึ้นครองราชย์

2.1.4 สุลต่าน ปาดิกสยาม (พ.ศ. 2115 – 2116) มีพระชนมายุเพียง 9 ชันษา จึงทำให้ขุนนางชั้นผู้ใหญ่บางคนไม่เห็นด้วย จึงทำให้ศรี อัมรัต ยูงส่งเสริมให้ ราชานิมา (บุตรของสุลต่านมันโซว์ ชาร์กับนางสนม) ให้ยึดอำนาจจากน้องชาย โดยให้ราชานิมาบังคับลอบทำลายพระองค์พร้อมนางอาอิชะห์ในห้องบรรทม

2.1.5 สุลต่านบาฮาตุร ชาร์ (พ.ศ. 2116 – 2127) มีพระชนม์เพียง 10 ชันษา ครั้นนี้ ศรีอัมมาร์ ปะห์ลาวัน ได้ยุยงราชานิมา (พระเชษฐาซึ่งเกิดจากนางสนม) แต่ราชานิมาทรงปฏิเสธ แต่ครั้งหนึ่งเมื่อสุลต่านแสดงอาการเย่อหยิ่งทำให้ราชานิมาเสียพระทัยจนปลงพระชนม์สุลต่านตรงหน้าประตู่วัง

2.1.6 ราชนีฮิยา (พ.ศ. 2127 – 2159) ครั้งนี้ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ลงมติให้ธิดาองค์โตของสุลต่านมันโชวี ซาห์เป็นราชินีปกครองอาณาจักรปัตตานี พระองค์ทรงฟื้นฟูสังคม เศรษฐกิจโดยการขุดคลองระบายน้ำ ยังสานสัมพันธ์กับฮอลันดาจนทำให้ท่าเรือปัตตานีเป็นท่าเรือนานาชาติ และในปี พ.ศ. 2156 ราชนีฮิยาได้จัดงานเลี้ยงรับรองสุลต่าน अबดุลอะฮ์มุด เมืองปาหัง และพระชนิษฐาของพระองค์ที่เสด็จมายังปัตตานี งานนี้ได้เชื้อเชิญชาวอังกฤษและฮอลันดาไปร่วมงานด้วย โดยในงานมีการแสดงที่ใช้นักแสดงหญิงสาวบุตรหลานของคนในราชวงศ์ จนมีผู้สันนิษฐานว่าเป็นการแสดงมะโย่ง

2.1.7 ราชนีปิรู (พ.ศ. 2159 – 2167) ในสมัยนี้เกิดความขัดแย้งระหว่างอังกฤษและฮอลันดา เมื่อสงบเรืออังกฤษ 5 ลำ ฮอลันดา 4 ลำ ยังคงออกน่านน้ำปัตตานี แต่เมื่อปี พ.ศ. 2165 ฮอลันดาได้ปิดคลังสินค้าเนื่องจากทำกำไรไม่ได้ ต่อมาการค้าของอังกฤษก็ถูกปิดด้วยเหตุผลเดียวกัน

2.1.8 ราชนีอุง (พ.ศ. 2167 – 2178) พระองค์เป็นราชินีของสุลต่านแห่งรัฐปาหัง ด้วยพระสวามีสิ้นพระชนม์จึงกลับปัตตานีพร้อมพระราชธิดา พระองค์ไม่ยอมรับพระปราสาททองของสยามจึงตัดสัมพันธ์กับกรุงศรีอยุธยา โดยการงดส่งดอกไม้เงิน ดอกไม้ทอง เป็นเหตุให้เกิดสงครามกับสยาม เมื่อเจรจาเปิดสัมพันธภาพ ปัตตานีก็ยอมส่งเครื่องบรรณาธิการเหมือนเดิม

2.1.9 ราชนีกูนิง (พ.ศ. 2178 – 2229) ทรงสานสัมพันธ์กับสยาม ทรงใช้ทรัพย์สินส่วนพระองค์มาใช้ในการราชการ โปรดให้หารายได้จากการปลูกดอกไม้จำหน่ายเป็นรายได้ของพระองค์เอง และทรงตั้งบริษัทราชนาวิปัตตานี มีการติดต่อค้าขายระหว่างประเทศ ยุคนี้มีสงครามกับสยาม แต่ชาวปัตตานีก็รักษาบ้านเมืองไว้ได้ ด้วยทรงมีปัญหारेื่องความรัก และไม่สามารถทำสงครามชนะสยามได้ กลับละทิ้งบ้านเมืองไปพำนักในกลันตัน และทำให้ราชวงศ์ศรีมหาวังสา สิ้นสุดราชวงศ์

2.2 กษัตริย์ปัตตานี ในราชวงศ์กลันตัน

2.2.1 ราชาบากาล (พ.ศ. 2231 – 2233) เมื่อราชนีกูนิงสิ้นพระชนม์อำนาจปัตตานีตกไปอยู่กับราชาสักกิตแห่งกลันตัน ราชานำกองทัพล่าเหยี่ยวไปทางทิศเหนือโจมตีเมืองสงขลา พัทลุง และเขตแดนนครศรีธรรมราช หวังยึดหัวเมืองดังกล่าวไว้ พร้อมทั้งเมืองตรังกานู และประกาศเป็นสหพันธรัฐปัตตานี แล้วปฐมกษัตริย์ก่อตั้งราชวงศ์ใหม่คือ ราชวงศ์ราชาจิมบาล และตั้งพระโอรสราชาบากาลไปเป็นเจ้าเมือง แต่ขณะที่ปกครองทรงมีสุขภาพไม่สมบูรณ์ มักเจ็บป่วยเป็นประจำจึงไม่มีผลงานเด่น ๆ

2.2.2 ราชนี มัน กลันตัน (พ.ศ. 2233 – 2250) เนื่องจากราชาบากาลไม่มีโอรสธิดา จึงต้องสรรหาราชาที่มีเชื้อสายกลันตัน จึงแต่งตั้งราชนี มัน กลันตัน ซึ่งเป็นชายาของราชาบากาล พระองค์แบ่งการปกครองออกเป็น 2 ส่วนคือ กลันตันตะวันตกมอบหมายให้ ราชาสักกิตที่ 2 น้องชายของราชาบากาลปกครอง และที่ปัตตานีพระองค์ทรงปกครองระหว่างนี้สยามส่งกองทัพเข้ามาซึ่งตรง

กับสมัยพระเพทราชา แต่ชาวปัตตานีเข้มแข็ง กองทัพสยามจึงถอยทัพกลับ ต่อมาชาวสยามก็ได้ประนีประนอมและมีการส่งข้าวมาขายที่ปัตตานี สมัยนี้ชาวกลันตันเข้าออกเมืองปัตตานีจำนวนมาก

2.2.3 ราชนี มีส ขายัม (2250 – 2253) เป็นธิดาของราชินีมัส กลันตัน ในสมัยนี้เกิดสงครามกับสยามแต่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐยะโฮร์ และด้วยการเสด็จสวรรคตของพระสรรเพชญ์ที่ 8 กองทัพสยามต้องล่าถอยกลับไป แต่ชาวยะโฮร์ที่มาช่วยยังคงอาศัยอยู่ที่ปัตตานีได้เกิดความขัดแย้งกับขุนนางชั้นผู้ใหญ่ แต่พระองค์ไม่อาจแก้ปัญหาความขัดแย้งอย่างเป็นธรรมและเป็นที่พอใจจึงถูกยึดอำนาจและอัญเชิญลงจากพระราชบัลลังก์

2.2.4 ราชนีเดวี (พ.ศ. 2253 – 2262) เป็นบุตรของราชาบุตราโอรสเจ้าเมืองไทรบุรีในสมัยที่แพ้สงครามกับอาเจะ ก็ลี้ภัยมาอาศัยที่ปัตตานีและได้แต่งงานกับผู้หญิงในเมืองนี้ ดังนั้นราชนีเดวี เป็นเชื้อสายกษัตริย์มลายูเคดะห์ ในยุคสมัยนี้ไม่มีเหตุการณ์สำคัญทางการเมือง นอกจากทำการค้าและพาณิชย์นาวีที่เจริญก้าวหน้า

2.2.5 ราชาบือแนบาเต (พ.ศ. 2262 – 2266) ได้รับแต่งตั้งจากบรรดาขุนนางชั้นผู้ใหญ่ ไม่มีการบันทึกเป็นหลักฐานและแทบไม่มีบทบาทในการเปลี่ยนแปลง ด้วยเหตุที่พระองค์ไม่มีเชื้อสายกษัตริย์ในอดีต ดังนั้นปีที่ 4 ของการปกครองจึงถูกยึดอำนาจ ต้องสละบัลลังก์

2.2.6 ราชาลักษมานา ดาญัง (พ.ศ. 2266 – 2267) หลังจากยึดอำนาจได้ เกิดมีปัญหามาจากความพยายามแก่งแย่งอำนาจกันระหว่าง ดาโต๊ะบังกาลันปาวห์ กับราชาเจ้าเมืองสาย พระองค์ไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ จึงหนีไปอยู่สงขลา ขณะเดียวกันพระชายาได้ป่วยและถึงแก่กรรม ทำให้พระองค์เสียใจล้มป่วยตามไปด้วย

2.2.7 ราชนี มา ขายัม (พ.ศ. 2267 – 2269) ขึ้นปกครองอีกครั้งโดยการทูลเชิญจากขุนนาง แต่ครั้งนี้ปกครองเพียง 2 ปี พระองค์ก็ถึงแก่กรรม

2.2.8 ราชาลอง ยูนุส (พ.ศ. 2269 – 2272) เป็นขุนนางเชื้อสายกลันตันได้รับความไว้วางใจขึ้นเป็นเจ้าเมือง พระองค์มีศรัทธาเคร่งครัดในหลักศาสนาอิสลาม ในยุคนี้อัตตานีถือเป็นยุคศูนย์กลางแห่งอารยธรรมอิสลามเพราะมีการศึกษาและเผยแผ่ศาสนาอย่างแพร่หลาย

2.2.9 สุลต่านมูฮัมหมัด (พ.ศ. 2312 – 2329) เนื่องจากเว้นว่างจากการปกครอง 40 ปี เมื่อทราบว่ามีผู้สืบเชื้อสายราชูปัตตานีก่อตั้งเป็นกษัตริย์สมัยนี้ตรงกับพระเจ้าตากสินมหาราชกอบกู้เอกราชจากพม่าคืนได้ และตั้งเมืองหลวงที่กรุงธนบุรี ครั้นนี้มีราชสาส์นจากสยามให้เจ้าเมืองปัตตานีส่งดอกไม้เงินดอกไม้ทอง ให้แก่สยามเช่นเคยในสมัยอดีต แต่ครั้งนี้ปัตตานีปฏิเสธ กองทัพสยามจึงปิดอ่าว สงครามครั้งนี้สุลต่านมูฮัมหมัดออกไปสู้รบด้วยพระองค์เองและสิ้นพระชนม์เมื่อสยามชนะสงครามก็ได้เผาทำลายราชวัง มัสยิด และบ้านเรือนพร้อมยึดปืนใหญ่ศรีนือกีร์ (ได้ตกลงทะเลระหว่างการเคลื่อนย้าย) กับศรีปัตตานี ปัจจุบันตั้งหน้ากระทรวงกลาโหม

2.3 ปัตตานี ในฐานะเมืองขึ้นสยามเมื่อรัฐปัตตานีตกเป็นเมืองขึ้นของสยาม สยามจึงมีอำนาจแต่งตั้งเจ้าเมือง ดังนี้

2.3.1 ราชาดังกู ลามิเด็น (พ.ศ. 2330 – 2334) ซึ่งสยามเป็นผู้แต่งตั้งให้เดิมเป็นขุนนางปัตตานีหลานของราชาบือแนบาแด โดยพระองค์ต้องส่งดอกไม้เงิน ดอกไม้ทองทุก ๆ 3 ปี ครั้นพระองค์ต้องการรวมจะนะและเทพากลับมาเหมือนเดิมจึงส่งราชสาส์นไปถึงกษัตริย์เกียลงของเวียดนามแต่ถูกนำไปเปิดเผยต่อกษัตริย์สยาม จึงถูกแม่ทัพสยามประหารขณะที่พระองค์ได้ตั้งทัพที่เขารูปช้าง (เมืองสงขลา)

2.3.2 ดาโต๊ะ ปังกาลัน (พ.ศ. 2334 – 2353) สยามแต่งตั้งโดยมีตำแหน่งว่าคุณหลวง และได้แต่งตั้งพระจะนะ เป็นผู้ว่าราชการปัตตานีคนแรกเพื่อควบคุมอำนาจเจ้าเมือง ต่อมาเจ้าเมืองและชาวปัตตานีร่วมกันขับไล่ชาวสยามออก คนของสยามจึงหนีไปยังสงขลา การต่อสู้ครั้งนี้ใช้เวลานานจนเจ้าเมืองสิ้นชีพ

3. หัวเมืองปัตตานีสสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

3.1 สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เมื่อปี พ.ศ. 2328 มีรับสั่งให้กรมพระราชวังบวรมหาดสูรสิงหนาท ยกทัพไปตีพม่าทางหัวเมืองภาคใต้ และลงไปหัวเมืองมลายูที่เคยเป็นประเทศราชดั้งเดิม โดยโปรดให้ข้าราชการเชิญหนังสือรับสั่งออกไปยังปัตตานีให้เข้ามาอ่อนน้อมระหว่างนั้นพระองค์ทรงยกทัพไปอยู่ที่สงขลา แต่สุลต่านเมืองปัตตานีไม่ได้เข้ามาตามพระราชประสงค์ จึงยกทัพตีเมืองปัตตานีและแต่งตั้งชาวมลายูที่สวามิภักดิ์ต่อไทยเป็นสุลต่านในการควบคุมดูแลหัวเมืองทางกรุงเทพได้มอบอำนาจให้หัวเมืองทางภาคใต้เป็นผู้ควบคุมในตอนต้นรัชสมัย เมืองนครศรีธรรมราชควบคุมหัวเมืองมลายูทั้งหมด ครั้น พ.ศ. 2334 พระยาปัตตานีก่อขบถยกทัพแควมาตีเมืองสงขลา เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (พัฒน์) กับพระยาสงขลา (บุญฮุย) ช่วยตีทัพจนพระยาปัตตานีแตกถอยออกไป ครั้นนี้พระยาสงขลาได้รับความดีความชอบ จึงได้รับยศให้เป็นเจ้าพระยาสงขลา (อินทศิริ) และโปรดให้เมืองสงขลาขึ้นตรงจากกรุงเทพ (จากเดิมขึ้นตรงกับเมืองนครศรีธรรมราช) ทั้งนี้ให้ควบคุมหัวเมืองมลายูด่านอ่าวไทย คือ ปัตตานี ตรังกานู และกลันตัน (ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม, 2515, หน้า 43-45, 50-51)

ต่อมามีพระบรมราชโบายยกเลิกระบบการปกครองอาณาจักรมลายูปัตตานี จากรบบสุลต่าน มาคัศศรจากคณะมนตรีและขุนนางชาวไทยและมุสลิมที่มีความจงรักภักดีโดยแบ่งกันปกครองหัวเมือง แบ่งแยกหัวเมืองปัตตานีออกเป็น 7 หัวเมือง แต่ละเมืองปกครองกันเองอย่างอิสระ หัวเมืองทั้งเจ็ดประกอบด้วย

ปัตตานี	(ชื่อเดิม ปาตานี, Patani)	ปกครองโดยตัวนสุหลง	ณ วังบ้านกรือเซะ
หนองจิก	(ชื่อเดิม โต๊ะญง, Tok Jong)	ปกครองโดยตัวนนิ	ณ วังบ้านหนองจิก
รามัน	(ชื่อเดิม เราะห์มัน, Raman)	ปกครองโดยตัวนมาโซ	ณ วังโกตาบารู

ยะลา	(ชื่อเดิม ยาลอ Jala/Jalor)	ปกครองโดยตัวนยาลอ ณ วังยาลอ
สายบุรี	(ชื่อเดิม Sa หรือ Sai)	ปกครองโดยตัวนนิตะห์ ณ วังบ้านลือห์
ยะหริ่ง	(ชื่อเดิม ยือริง Jering)	ปกครองโดยตัวนนิตะห์ ณ วังยือรือรง
ระแงะ	(ชื่อเดิม ลือแกะฮี Legen)	ปกครองโดยนายฟ่าย ณ วังยามู

(ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม, 2515, หน้า 46-48; อาฟิริน บินจิน, 2551, หน้า 285)

3.2 สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ในรัชสมัยนี้หัวเมืองปัตตานีทั้งเจ็ดสงบเรียบร้อยตลอด มีเพียง ปี พ.ศ. 2357 พระยาปลัด (หลงมหะหมัด) วิวาทกับพระยาตรังกานู จนหัวเมืองกลันตันได้แยกออกจากตรังกานูและเป็นประเทศราชอยู่ในความควบคุมดูแลของเมืองนครศรีธรรมราช

3.3 สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในรัชสมัยนี้มีความไม่สงบเกิดขึ้นจากหัวเมืองไทรบุรีที่ก่อกบฏ เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ให้พระสุรินทร์ ข้าหลวงของกรมพระราชวังบวรสถานมงคลซึ่งขณะนั้นมาราชการที่เมืองนครศรีธรรมราช ถือหนังสือส่งไปเกณฑ์กองทัพเมืองสงขลาให้ไปช่วยรบทัพ พระยาสงขลาให้พระยาสุรินทร์เกณฑ์กองทัพจากหัวเมืองปัตตานีทั้ง 7 แต่ชาวมลายูไม่ต้องการสู้รบคนชนชาติเดียวกันจึงไม่ยินยอม พระสุรินทร์จึงเอาตัวกรมการเมืองมาลงโทษและปรับเป็นเงิน ทำให้ชาวมลายูดังนั้นชาวมลายูจึงถือโอกาสก่อกบฏขึ้น แต่เมื่อพวกขบถรู้ว่ามิทัพจากเมืองนครศรีธรรมราชกับทัพกรุงเทพฯลงมากันจำนวนมากมาย และทัพเรือลงไปปิดปากน้ำจึงพากันหนีไป การปราบปรามขบถครั้งนี้ไม่รุนแรงแต่ทำให้ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการการจัดกองทัพจำนวนมาก

3.4 สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หัวเมืองทั้ง 7 หัวเมืองมีเหตุการณ์ปกติ (ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม, 2515, หน้า 51-55)

4. มณฑลปัตตานี

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เริ่มมีการจัดระเบียบบริเวณ 7 หัวเมืองเพื่อก่อตั้งมณฑลเทศาภิบาลโดยมีรับสั่งให้สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ รัฐมนตรีว่าการกรมมหาดไทยปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการปกครองหัวเมืองทั่วราชอาณาจักร จึงใช้ระบบเทศาภิบาลมาใช้ในการปกครองในส่วนภูมิภาคเป็นการรวมหัวเมืองที่กระจายกันเป็นเขตเรียกว่ามณฑล ในขณะนั้นทั่วราชอาณาจักรมีจำนวน 18 มณฑล “แต่ละมณฑลมีผู้ว่าราชการมณฑลเป็นผู้รับผิดชอบคือข้าหลวงเทศาภิบาล ขึ้นตรงต่อรัฐมนตรีกรมมหาดไทย” (อาฟิริน บินจิน, 2551, หน้า 201) ซึ่งปัจจัยที่ผลักดันให้มีการปฏิรูปมณฑลปัตตานีครั้งนั้นคือ ปัจจัยภายใน (การปกครองภายในหัวเมืองทั้ง 7) และปัจจัยภายนอก คือ การถูกอังกฤษคุกคาม ด้วยอังกฤษให้ความสนใจแก่หัวเมืองมลายูเป็นอาณานิคมรวมทั้งรัฐมลายูที่อยู่ใต้อิทธิพลของไทยด้วย ระหว่างปี พ.ศ. 2440 – 2442 ไทยและอังกฤษเจรจา ตกลงกันทำสัญญาลับ (ครองชัย หัตถา, 2548, หน้า 73) และข้อตกลงปักปันเขตแดน

ข้อตกลงเหล่านี้ยอมรับอิทธิพลของไทยเหนือรัฐมลายูบางรัฐ ไทยจึงถือโอกาสนี้กระชับความสัมพันธ์กับปัตตานีโดยเริ่มจากผนวกดินแดนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักร โดยกระทำ 3 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นที่ 1 เริ่มเมื่อปี พ.ศ. 2439 รัฐบาลกลางส่งพระเสนีพิทักษ์ ทำหน้าที่ข้าหลวงประจำ 7 หัวเมือง ลงไปจัดการราชการและหาข้อเท็จจริงด้านต่าง ๆ โดยขึ้นตรงต่อข้าหลวงเทศาภิบาลที่สงขลา มีอำนาจทางการค้าต่างประเทศและดูแลการปฏิบัติของเจ้าเมืองทั้ง 7 หัวเมือง ซึ่งได้ปล่อยให้เจ้าเมืองมีอำนาจทางการเมืองปกครองตามธรรมเนียมเดิม

ขั้นที่ 2 ต่อมาปี พ.ศ. 2444 ส่งข้าหลวงใหญ่คือ พระยาศักดิ์เสนี (หนา บุนนาค) ลงไปดำเนินการปฏิรูปการปกครองภายในแต่ละเมือง รัฐบาลไทยได้ประกาศให้ข้อบังคับสำหรับปกครอง 7 หัวเมือง ร.ศ. 120 เพื่อดำเนินการปฏิรูปทางการเมือง การศาล และการภาษีอากรในเมืองต่าง ๆ ให้คล้ายคลึงกับหัวเมืองทั่วไป ยกเว้นศาลที่เกี่ยวกับศาสนา ทั้งยกเลิกประเพณีเก่า เช่น การถวายดอกไม้เงิน - ดอกไม้ทอง เครื่องราชบรรณาการ การเก็บภาษี เป็นต้น

ขั้นที่ 3 เมื่อปี พ.ศ. 2449 สามารถเปลี่ยนฐานะบริเวณ 7 หัวเมืองจากเมืองบริวารมาเป็นหัวเมืองภายในพระราชอาณาเขตได้สำเร็จ รัฐบาลกลางจึงเริ่มรวมหัวเมืองเหล่านี้เป็นมณฑลปัตตานี โดยมีพระยาศักดิ์เสนีเป็นข้าหลวงเทศาภิบาลคนแรก ในการยุบรวมครั้งนี้ใช้หลักวิธีค่อยเป็นค่อยไป และประนีประนอมมากที่สุด โดยต้องรอให้เจ้าเมืองคนเดิมถึงแก่กรรมก่อนไม่ตั้งเจ้าเมืองคนใหม่แต่ใช้วิธีย้ายแทนและยุบรวมเมืองขนาดเล็กเข้ากับเมืองใกล้เคียง (สงบ สงเมือง, จุรีรัตน์ บัวแก้ว และชาญณรงค์ เทียงธรรม, 2542, หน้า 4482-4490) ดังที่ พระยาสุริยสุนทรบวรภักดี (นิธิต) เจ้าเมืองสายบุรีถึงแก่กรรม ย้ายพระยาพิพิธเสนามาตย์ (นิโวะ) เจ้าเมืองยะหริ่งเป็นผู้ว่าราชการแทน ยุบเลิกตำแหน่งเจ้าเมืองยะหริ่ง ทั้งยุบตำแหน่งเจ้าเมืองหนองจิกซึ่งเป็นข้าราชการไทย ดังนั้น จึงรวมเมืองยะหริ่งตั้งเป็น อำเภอยะมู และเมืองหนองจิกตั้งเป็นอำเภอตุงเข้ากับเมืองปัตตานี และต่อมาเมื่อพระยาเมืองยะลาถึงแก่กรรมย้ายพระยารัตนภักดี (บาละยะวอ) เจ้าเมืองรามันไปแทน จึงยุบเมืองรามันเป็นอำเภอโกตาบารูขึ้นกับเมืองยะลา นอกจากนี้ย้ายพระยาภูผาภักดี (นิเงาะ) เจ้าเมืองระแงะมาประจำที่บางนรา ยุบเมืองระแงะเข้ากับบางนรา ตั้งเป็นเมืองบางนรา (สมโชติ อ๋องสกุล, 2521, หน้า 196)

ในปี พ.ศ. 2458 มีการแบ่งท้องที่ออกเป็น อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน ดังนั้นการจัดมณฑลปัตตานีสำเร็จขึ้นในปี การแบ่งเมืองต่าง ๆ ของมณฑลปัตตานี แบ่งได้ดังนี้

เมืองปัตตานี มี 7 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอหนองจิก อำเภอเมืองเก่า (มะกรูด) อำเภอปะนาเระ อำเภอยะมู (ยะหริ่ง) และอำเภอบายา

เมืองสายบุรี มี 2 อำเภอ 1 กิ่ง ได้แก่ อำเภอเมือง (ตะลุบัน) อำเภอจำปากอ (บาเราะเหนือ) และกิ่งอำเภอกลาพอ

เมืองยะลา มี 5 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมือง (สะเตง) อำเภอโกตาบารู (รามัน) อำเภอเยหา อำเภอเบตง และอำเภอบันนังสตา

เมืองนราธิวาส มี 6 อำเภอ กับ 1 กิ่งอำเภอ ได้แก่ อำเภอเมือง (บางนรา) อำเภอระแงะ (ตันหยงมัส) อำเภอดากใบ (เจ๊ะเห) อำเภอโต๊ะโมะ (ดอเลาะ) อำเภอสุโหงปาตี อำเภอยี่งอ และกิ่งอำเภอดำมะรง (รือเสาะ) (สงบ สงเมือง, 2542, หน้า 4491)

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2458 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนแปลงระเบียบบริหารการเทศาภิบาล คือ เปลี่ยนสังกัดสมุหเทศาภิบาลเดิมสังกัดกระทรวงมหาดไทยไปสังกัดใหม่ในพระราชสำนักขึ้นตรงต่อพระองค์ และรวมมณฑลเทศาภิบาลที่ใกล้เคียงขึ้นเป็นภาค มีอุปราชภาคเป็นผู้บัญชาการภาค มีอำนาจเหนือสมุหเทศาภิบาลและข้าราชการฝ่ายพลเรือนทุกตำแหน่งในภาค มีหน้าที่บังคับบัญชาตรวจตราราชการในส่วนราชการให้เป็นไปตามพระราชโองการและพระราชกำหนด ดังนั้นในปี 2459 มณฑลนครศรีธรรมราช มณฑลปัตตานี และมณฑลสุราษฎร์ รวมกันเป็นภาคปักษ์ใต้ โดยมีกรมหลวงลพบุรีราเมศวร์เป็นอุปราชภาค ส่วนที่ว่าการภาคอยู่ที่มณฑลนครศรีธรรมราช ณ จังหวัดสงขลา (สมโชติ อ่องสกุล, 2521, หน้า 206) นอกจากนี้คำว่าเมือง ถูกเปลี่ยนเป็นจังหวัด ดังนั้นมณฑลปัตตานี คือ จังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา จังหวัดสายบุรี และจังหวัดนราธิวาส (ครองชัย หัตถา, 2548, หน้า 77) ต่อมา พ.ศ. 2474 มีประกาศยกเลิกมณฑลปัตตานี ให้รวมดินแดนทั้ง 4 จังหวัด เข้าไว้ในการปกครองของมณฑลนครศรีธรรมราช รัฐบาลจึงยุบท้องที่จังหวัดสายบุรีมีฐานะเป็นอำเภอเข้าร่วมกับจังหวัดปัตตานี เรียกว่าอำเภอตะลุบัน ทำให้ดินแดนมณฑลปัตตานีที่มีรูปแบบการปกครองจาก 7 หัวเมือง เหลือเพียง 3 เมือง (สมโชติ อ่องสกุล, 2521, หน้า 197) จนปี พ.ศ. 2476 ได้ยกเลิกระบบมณฑลเทศาภิบาล เหลือเพียงจังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา และจังหวัดนราธิวาส ขึ้นตรงต่อกระทรวงมหาดไทย (ครองชัย หัตถา, 2548, หน้า 77)

5. หัวเมืองไทรบุรีสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมืองไทรบุรีมีพื้นที่กว้างใหญ่ ทิศเหนือติดต่อกับเมืองพัทลุง เมืองตรัง ทิศตะวันออกติดต่อกับเมืองสงขลา เมืองปัตตานี ทิศใต้จดกับเมืองมะละกา และเปรี๊ญ ส่วนทิศตะวันตกจดช่องมะละกา มีชายฝั่งทะเลยาวมากครอบคลุมพื้นที่เกาะปีนัง (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2542, หน้า 45) ด้วยเหตุนี้เมืองไทรบุรีจึงเป็นหัวเมืองมลายูที่สำคัญต่อไทย มีเหตุการณ์ที่สำคัญในแต่ละยุค ดังนี้

5.1 สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มีรับสั่งให้กรมพระราชวังบวร มหาสุรสิงหนาทยกทัพไปปราบเมืองปัตตานี เมื่อปัตตานีพ่ายแก่สยาม หัวเมืองไทรบุรีต่างกลัวกองทัพไทยลงไปถึงสุลต่านของเมืองเหล่านั้นให้ข้าราชการนำเครื่องราชบรรณาการมาทูลเกล้าถวายขอยอมเป็นเมืองประเทศราชต่อไทยต่อไป โดยเมืองนครศรีธรรมราชดูแลหัวเมืองไทรบุรี (ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม, 2515, หน้า 56-68) ในตอนปลายรัชสมัยรัชกาลที่ 1 พระยาไทรบุรี (มูการามซำห์) ถึงแก่อนิจกรรม

ผู้เป็นน้องขึ้นปกครองแทน ว่าราชการเมืองเพียง 2 ปีก็ถึงแก่อนิจกรรมอีก พระยาไทรบุรีคนนี้มีบุตร ทำให้บุตรของพระยาไทรบุรีคนก่อน (มูการามซาร์) ต่างก็แย่งตำแหน่งเจ้าเมืองกันเอง เจ้าพระยา นครศรีธรรมราช (พัฒน์) ผู้ปกครองดูแลเมืองไทรบุรีในสมัยนั้น สนับสนุนตนกูบิศนุ แต่ชาวเมือง ไทรบุรีไม่เห็นด้วยเพราะมารดาเป็นเชื้อสายไทย แต่สนับสนุนตนกูปะแงรันผู้เป็นพี่ จนปี พ.ศ. 2340 เมื่อบุคคลทั้งสองเข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งตนกูปะแงรันผู้ที่เป็นพระยารัตนสงคราม รามราชภักดี ศรีสุลต่าน มะหะหมัด รัตนราชบดินทร์ สุรินทวงษา พระยาไทรบุรี ส่วนตนกูบิศนุ ผู้เป็นน้องเป็นพระยาอภัยนุราช ตำแหน่งรายามุดา เทียบเท่าอุปราช (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2542, หน้า 46)

5.2 สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่อพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน)

หันไปคิดคบกับพม่า เพราะต้องการกำลังจากพม่าเพื่อต่อต้านกองทัพไทยที่ลงไปจัดการเกี่ยวกับเมือง กลาง แต่พระยาไทรบุรีก็ไม่กล้าขัดคำสั่งของไทย เมื่อเสร็จศึกพระยาไทรบุรีได้ให้บุตรชายมายัง ราชสำนักไทย ด้วยทางการไทยต้องการผนวกปะแงรันให้ไปตีปะแงรัน ครั้งนี้ได้รับพระราชทานเลื่อนยศ ขึ้นเป็นเจ้าพระยาเพื่อตอบแทนในการทำความดีความชอบ (ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม, 2515, หน้า 65-66) ต่อมาเกิดเหตุทะเลาะวิวาทระหว่างเจ้าพระยาไทรบุรีกับพระยาอภัยนุราช เพราะพระยาอภัยนุราช ต้องการเมืองกำลัมุดาเป็นเมืองส่วนพระองค์ เจ้าพระยาไทรบุรีไม่ยอมให้แต่ให้เมืองอื่นแทน แต่ พระยาอภัยนุราชไม่ยอมรับ จึงร้องเรียนถึงกรุงเทพ ในที่สุดพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงโปรดย้ายพระยาอภัยนุราชมาเป็นผู้ว่าราชการเมืองมุกเก็มสโดย (สตูล) ในปี พ.ศ. 2356 ทำให้เกิด ความสนิทสนมกับพระยานครศรีธรรมราช (พัฒน์) ทั้งยังได้รับความช่วยเหลือ สนับสนุนจากเมือง นครศรีธรรมราชมากยิ่งขึ้นกว่าไทรบุรี ทั้งนี้พระยาอภัยนุราชไม่ประสบความสำเร็จในการปกครองสตูล และละงู เพราะทั้งสองที่เป็นพื้นที่ห่างไกลและกันดารมีฐานะเพียงตำบลหนึ่งของไทรบุรีเท่านั้นทั้งที่ตน มีฐานะเป็นรายามุดา มาก่อน จึงเท่ากับลดศักดิ์ศรี ทั้งที่แห่งนี้ไม่ค่อยสมบูรณ์ ทำให้มีรายได้จำกัด ครอบครัวและผู้อยู่ในความดูแลไม่สะดวกสบายเท่าที่ควร จึงขอคืนที่สตูลและขอที่อื่นปกครองแทน เพื่อเป็นการแก้ปัญหา ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาอภัยนุราชเป็นนายอากรรังนกแทน เจ้าพระยานครศรีธรรมราช จนปี พ.ศ. 2358 พระยาอภัยนุราชถึงแก่อนิจกรรม สตูลจึงไม่มีผู้ดูแล ปกครอง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงโปรดฯ ให้แม่ทัพนายกองจากเมืองสงขลาคอย คุมสถานการณ์บ้านเมืองแถบปากน้ำสตูลกับปากน้ำละงูเท่านั้น แต่อำนาจแท้จริงในการปกครองเป็น ของเมืองนครศรีธรรมราช (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2542, หน้า 46-49) เมื่อครั้งที่พระยาอภัยนุราชปกครองเมืองสตูลเกิดความใกล้ชิดกับทางเจ้าพระยานครศรีธรรมราช และห่างเหินกับทางไทรบุรี ทำให้เจ้าพระยาไทรบุรีไม่พอใจและน้อยใจที่สตูลซึ่งเป็นหัวเมืองในอาณา เขตหัวเมืองไทรบุรี แต่ไปฟังบังคับบัญชาเมืองนครศรีธรรมราชจึงทำให้คิดเอาใจออกห่างจากไทยและ หันไปฝึกฝักกับพม่าอีกครั้ง ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจึงมีรับสั่งให้หนังสือไปถึง

เจ้าพระยาจักรีศรีอโศกเพื่อให้นำคนสืบราชการ หลังจากนั้น 3 ปี จึงรู้ความจริงที่เจ้าพระยาไทรบุรีไป ผักไผ่กับพม่าจริง จึงทรงโปรดให้มีท้องตราลงไปเรียกตัวเจ้าพระยาไทรบุรีเข้าเฝ้า แต่เจ้าพระยาไทรบุรี ไม่ส่งดอกไม้เงิน - ดอกไม้ทองเข้าทูลถวายตามกำหนด จึงทรงโปรดให้เจ้าพระยาจักรีศรีอโศกยก กองทัพหัวเมืองปักษ์ใต้ไปตีเมืองไทรบุรี ครั้งนี้เจ้าพระยาไทรบุรีหนีไปทางปักษ์ใต้ ดังนั้นทรงโปรดให้ เจ้าพระยาจักรีศรีอโศกมีอำนาจสิทธิ์ขาดในการจัดการเมืองไทรบุรี เจ้าพระยาจักรีศรีอโศกได้ ตั้งให้บุตรชายคือ พระยาภักดีบริรักษ์ (แสง) เป็นพระยาอภัยธิเบศร์ เจ้าเมืองไทรบุรี และ พระแสนนุชิต (นุช) เป็นผู้ช่วยราชการ ด้วยเหตุนี้ เมืองไทรบุรีจึงมีข้าราชการไทยไปปกครองเป็นครั้งแรก (ทวีศักดิ์ ล้อมลัม, 2515, หน้า 66-68) คราวนี้ทางกรุงเทพได้ตอบแทน เจ้าเมือง นครศรีธรรมราชสำหรับการที่มีส่วนทำให้ไทรบุรีเข้ามาอยู่ในอำนาจด้วยการบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยา (บาร์บารา วัดสัน อ้นดายา และลีโอนาร์ต วาย อ้นดายา, 2551, หน้า 194)

5.3 สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแ่งรัน) ได้ สนับสนุนบุตรหลานก่อขบถขึ้นในไทรบุรี 2 ครั้ง ทำให้ไทยต้องส่งกองทัพจากกรุงเทพลงไปปราบปราม แม้ไม่ได้ลงมืออย่างจริงจังต้องเสียเวลาและเสียทรัพย์สิน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรง เห็นว่าหัวเมืองไทรบุรีเป็นต้นเหตุของความยุ่งยากที่เกิดขึ้นในหัวเมืองมลายูทั้งหมด (เพราะครั้งนี้ หัวเมืองทั้ง 7 ของปัตตานีก็ก่อขบถด้วย) พระองค์จึงทรงนำวิธีการแก้ปัญหาเกี่ยวกับ หัวเมืองปัตตานี ของรัชกาลที่ 1 มาใช้คือ การแบ่งอาณาเขตหัวเมืองไทรบุรีออกเป็น 4 หัวเมือง โดยครั้งแรกแบ่ง หัวเมืองออกเป็น 3 หัวเมือง ทั้งนี้ไทยเป็นผู้แต่งตั้งเจ้าเมืองคือ

หัวเมืองสตูล เป็นหัวเมืองที่ขึ้นกับเมืองสงขลา ไทยแต่งตั้ง ตนกุดเตหว่า เป็นเจ้าเมือง หัวเมืองปะลิส เป็นหัวเมืองที่ขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช ไทยแต่งตั้ง ราญาหลงกระรัก เป็นเจ้าเมือง และแต่งตั้งเสฏฐุเสน ผู้ช่วยราชการ ต่อมาประมาณ 4-5 เดือน เจ้าเมืองถึงแก่กรรม เสฏฐุเสน จึงเลื่อนขึ้นเป็นเจ้าเมือง

หัวเมืองไทรบุรี เป็นหัวเมืองที่ขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช ไทยแต่งตั้ง ตนกูอาญุม เป็น เจ้าเมือง และตนกุดเตหว่า เป็นผู้ช่วย ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2384 ทรงอนุญาตให้เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแ่งรัน) กลับมาปกครองหัวเมืองไทรบุรีตามเดิม จึงโปรดให้แยกหัวเมืองกบิงปาสู่ออกจากหัวเมือง ไทรบุรี

หัวเมืองกบิงปาสู เป็นหัวเมืองที่ขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช โดยตนกูอาญุมเป็นเจ้าเมือง นอกจากนี้ทรงมีพระบรมราชโองบายที่ตัดทอนกำลังเมืองไทรบุรีคือ เมื่อแต่งตั้งผู้ว่าราชการ เมืองเสร็จแล้วพระยาศรีพัฒน์ได้แบ่งปันประเภทต่าง ๆ จากเมืองไทรบุรีมาไว้ที่เมืองตรังและ เมืองสงขลา

5.4 สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแ่งรัน) ปกครองไทรบุรีได้ 2 ปี ถึงแก่กรรม จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตนกูอาญุมบุตรชาย เป็นพระอินทวิไชย

ปกครองเมืองต่อ จนปี พ.ศ. 2398 ถึงแก่กรรม จึงโปรดเกล้าฯ ให้นามบุตรของพระอินทวิไชย เป็นเจ้าเมืองต่อมา จนเมื่อ พ.ศ. 2402 พระยาภังปาสู (ตนกูานุม) ถึงแก่กรรม พระยาไทรบุรี (ตนกูามัด) ได้เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทที่กรุงเทพฯ ขอให้หัวเมืองภังปาสูรวมกับหัวเมืองไทรบุรี ตามเดิม

นอกจากนี้ทรงมีพระบรมราโชบายที่ทำให้หัวเมืองมลายูได้ใกล้ชิดกับไทย พระองค์ทรงมีพระราชดำริที่สร้างทางไปมาติดต่อระหว่างหัวเมืองไทรบุรีกับเมืองสงขลา ปี พ.ศ. 2405 ทรงโปรดเกล้าฯ ขอแรงไพร่แขกหัวเมืองไทรบุรี ปะลิส สตูล โดยพระราชทานเงินอากรเมืองสตูลให้พระยาไทรบุรี เป็นค่าใช้จ่าย 3 ปี ส่วนทางหัวเมืองสงขลา ก็ขอแรงไพร่เมืองแขกที่ขึ้นกับสงขลา สร้างทางจากสงขลา ไปจนถึงพรมแดนหัวเมืองไทรบุรี ทรงพระราชทานส่วยที่เมืองสงขลาให้ใช้ในการนี้ 3 ปี

นอกจากนี้ทรงเสด็จพระราชดำเนินไปประทับที่เมืองสงขลาเพื่อให้เจ้าเมืองประเทศราช มลายูเข้าเฝ้าถวายเครื่องราชบรรณาการ ถือเป็นการเปิดโอกาสให้เจ้าเมืองได้เข้าเฝ้าอย่างใกล้ชิด (ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม, 2515, หน้า 86-106)

6. หัวเมืองสตูล

เมืองสตูลเคยเป็นเมืองบริวารเมืองสงขลาประมาณ 5 ปี (พ.ศ. 2382 – 2387) โดยพระยาประเทศราชภักดีศรีปัตนา (รายาเดหว่า) ได้สร้างความไม่พอใจให้แก่พระยาวิเชียรคีรี (เกี้ยนเส้ง) คือ ไม่ยอมทำดอกไม้เงิน-ดอกไม้ทองเข้าถวาย เมืองสงขลาต้องทำแทน ทั้งยังก่อวิวาทเรื่องเขตแดนกับพระยาวิเศษสงคราม (เสด อูเทิน) เจ้าเมืองปะลิส ฝ่ายเจ้าเมืองสงขลาจึงยกสตูลไปขึ้นกับเมือง นครศรีธรรมราชตามเดิม (สงบ. ส่งเมือง และชาญณรงค์ เทียงธรรม, 2542, หน้า 7615) เมื่อเมืองสตูลขึ้นต่อเมืองนครศรีธรรมราช ระหว่างปี พ.ศ. 2387 – 2440 เป็นระยะเวลา 52 ปี สตูลได้ปฏิบัติตามประเพณีหัวเมืองมลายู คือ การส่งเครื่องราชบรรณาการต่อพระเจ้ากรุงสยามทุกสามปีไม่เคยขาด (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2542, หน้า 55) ครั้นปี พ.ศ. 2415 รัฐบาลกลางควบคุมดูแลเมืองไทรบุรีโดยตรงโดยแยกออกจากเมืองนครศรีธรรมราช ส่วนปะลิสและสตูล ยังคงขึ้นตรงต่อเมืองนครศรีธรรมราชต่อมาในปี พ.ศ. 2418 – 2439 โปรดเกล้าฯ ส่งข้าหลวงใหญ่และผู้กำกับข้าหลวงใหญ่รักษาข้าราชการฝ่ายหัวเมืองตะวันตก ไปประจำที่ภูเก็ตเพื่อควบคุมหัวเมืองชายฝั่งตะวันตกทั้งหมด จึงมีการโอนอำนาจการดูแลสตูลจากเมืองนครศรีธรรมราชไปขึ้นกับข้าหลวงใหญ่ (สงบ. ส่งเมือง และชาญณรงค์ เทียงธรรม, 2542, หน้า 7615) ต่อมา พ.ศ. 2440 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ จัดตั้งมณฑลไทรบุรี จึงรวมเอาเมืองไทรบุรี เมืองสตูล และเมืองปะลิสไปขึ้นกับมณฑลไทรบุรี ด้วยเมืองทั้งสามตั้งอยู่ใกล้กัน สะดวกในการไปมาหาสู่ ผู้คนมีพื้นเพทางวัฒนธรรมประเพณีเหมือนกัน จึงให้มีการปกครองแบบหัวเมืองมลายู โดยมีเจ้าเมืองไทรบุรีเป็นข้าหลวงเทศาภิบาลทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเจ้าพระยาฤทธิสงครามภักดี (ตนกูอับดุลฮามิด) (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2542, หน้า 62)

ในปี พ.ศ. 2452 รัฐบาลไทยกับอังกฤษได้ตกลงทำสัญญามอบไทรบุรี ปะลิส กลันตัน ตรังกานุให้แก่อังกฤษ แต่สตูลยังเป็นของไทย กระทรวงมหาดไทยพิจารณาเห็นว่าสตูลมีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดตรัง และอยู่ฝั่งตะวันตกด้วย จึงโอนจังหวัดสตูลขึ้นกับมณฑลภูเก็ต โดยมีเจ้าพระยาวิชญานุประดิษฐ์มหิศรภักดี (คอซิมบี๊ ณ ระนอง) เป็นสมุหเทศาภิบาลได้ปฏิรูปการปกครองแบบหัวเมืองไทยโดยทั่วไปแต่มีลักษณะแบบค่อยเป็นค่อยไป ด้วยเมืองสตูลเป็นหัวเมืองมลายูมาก่อน ในช่วงนี้สตูลมีการพัฒนาบ้านเมืองจนเจริญรุดหน้าโดยมีการจัดการศึกษาระบบโรงเรียนมีการวางพื้นฐานการศึกษาภาคบังคับ และจัดการสอนภาษาไทยขึ้นในโรงเรียนประถมศึกษาตามตำบลต่าง ๆ ขึ้น จากเดิมที่สอนตามหมู่บ้าน มีสยิดและเน้นภาษามลายูเป็นพื้น ทั้งยังมีการส่งเสริมการประกอบอาชีพของประชาชน ส่งเสริมให้ปลูกยางพารานอกเหนือจากพริกไทย (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2542, หน้า 70, 72; สงบ ส่งเมือง และชาญณรงค์ เทียงธรรม, 2542, หน้า 7615) เมื่อปี พ.ศ. 2468 เส้นทางรถไฟสายใต้ระหว่างสตูล - ควนเนียง เสร็จทำให้การติดต่อระหว่างจังหวัดสตูลกับสงขลาสะดวกขึ้นจึงโอนจังหวัดสตูลมาขึ้นรวมกับเมืองนครศรีธรรมราช โดยพระยาสมันตรัฐบุรินทร์ได้ดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการเมือง ทั้งได้สานต่อนโยบายของพระยารัษฎานุประดิษฐ์และสมุหเทศาภิบาลคนเก่า เช่น การปกครอง การศึกษา การส่งเสริมอาชีพและรายได้ของประชาชน เป็นต้น ตลอดจนการพัฒนาบ้านเมืองด้านอื่น ๆ ทำให้สตูลได้รับการพัฒนาที่รุดหน้า จนถึงปี พ.ศ. 2476 ได้จัดระเบียบการบริหารโดยไม่มีราชการบริการส่วนภูมิภาคเป็นมณฑล ทำให้เมืองสตูลเป็นจังหวัดโดยสมบูรณ์ไม่ต้องขึ้นตรงต่อมณฑลนครศรีธรรมราช (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2542, หน้า 73; สงบ ส่งเมือง และชาญณรงค์ เทียงธรรม, 2542, หน้า 7615)

7. การสูญเสียหัวเมืองมลายูของไทย ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ไทยได้รับการคุกคามจากมหาอำนาจตะวันตก เพื่อสร้างอิทธิพลทางการเมืองและสร้างอาณานิคมของไทยเองจึงต้องเผชิญหน้ากับการคุกคามของฝรั่งเศสทางภาคตะวันออก และเผชิญหน้ากับการคุกคามจากอังกฤษทางภาคใต้ สิ่งที่รัฐบาลของไทยทำได้ขณะนั้นคือ การเจรจาทางทูต และการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยตามอารยธรรมตะวันตก

เมื่ออังกฤษครอบครองพม่าและหัวเมืองมลายู รัฐบาลอาณานิคมของอังกฤษที่สิงคโปร์มีแนวนโยบายผนวกดินแดนมลายูในเขตไทยทั้งหมดเพราะจะเชื่อมติดต่อกันระหว่างพม่ากับมลายูของอังกฤษ ด้วยดินแดนในแหลมมลายูที่ไทยปกครองแบ่งเป็น 2 ลักษณะ โดยยึดการคมนาคมความสะดวกในการบริหารเป็นหลัก คือ หัวเมืองชั้นนอก เช่น นครศรีธรรมราช สงขลา พัทลุง ตรัง ภูเก็ต พังงา ชุมพร กาญจนดิษฐ์ ประจวบคีรีขันธ์ เป็นต้น โดยรัฐบาลไทยมีบทบาทในการปกครองโดยตรง ส่วนหัวเมืองประเทศราชประกอบด้วย เมืองไทรบุรี ปะลิส สตูล สายบุรี ปัตตานี กลันตัน ตรังกานุ ซึ่งระยะทางไกลจากศูนย์อำนาจไทยจึงมอบให้ปกครองภายในเมือง แต่ละเมืองปกครองตนเองอย่างอิสระ แต่ไม่ขัดกับข้อตกลงในพันธสัญญาที่ทำไว้กับไทย

อังกฤษได้ใช้อิทธิพลทางการเมืองที่มีอยู่ในไทยบีบบังคับให้ยินยอมลงนามในอนุสัญญาฉบับปี ค.ศ. 1897 (พ.ศ. 2440) ไทยเริ่มวิตกและหวั่นเกรงอังกฤษจะเข้ายึดครองดินแดนของไทยในแหลมมลายู ดังนั้นจึงรีบเร่งจัดการปรับปรุงการปกครองแบบรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางโดยจัดการปฏิรูปการปกครองพระราชอาณาจักรเป็นการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลโดยการรวมเมืองต่าง ๆ เป็นมณฑลเท่าที่สามารถจะดำเนินการได้ โดยเฉพาะหัวเมืองประเทศราชบางส่วนได้นำระบบนี้เข้ามาใช้ในการปกครอง แต่มีบางส่วนที่อำนาจฝ่ายกลางเข้าไปไม่ถึงก็ยังคงฐานะประเทศราชเช่นเดิม คือ กลันตัน ตรังกานุ เป็นต้น

ไทยยังไม่พึงพอใจต่อผลของสนธิสัญญาที่เคยลงนามไว้กับอังกฤษโดยเฉพาะสิทธิสภาพนอกอาณาเขตซึ่งเป็นปัญหาเรื้อรังตลอดตั้งแต่ปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาไทยจึงมีการเจรจาขอยกเลิกอนุสัญญาฉบับปี ค.ศ. 1897 (พ.ศ. 2440) และสนธิสัญญาสภาพนอกอาณาเขตโดยยอมยกดินแดนในเมืองไทรบุรี เมืองกลันตัน และเมืองตรังกานุ ให้กับอังกฤษเป็นการตอบแทน แต่อังกฤษต้องการ เมืองปะลิสและเมืองสตูลซึ่งเป็นเมืองในมณฑลไทรบุรี และเมืองต่าง ๆ ในมณฑลปัตตานีทั้งหมด แต่ไทยปฏิเสธข้อเสนอในหัวเมืองต่าง ๆ ของมณฑลปัตตานีและสตูล ส่วนปะลิสไทยยอมยกตามที่เรียกร้องต่อมา อังกฤษยื่นข้อต่อรองใหม่คือ ขอคืนแดนรามันห์ตอนใต้และหมู่เกาะอันดามันทดแทนซึ่งไทยยอมรับ ทำให้อังกฤษยอมยกเลิกสัญญาฉบับและสิทธิสภาพนอกอาณาเขตที่ทำไว้ และยินยอมให้ไทยกู้เงินโดยคิดอัตราดอกเบี้ยต่ำจากสหพันธรัฐมลายูของอังกฤษ เพื่อนำมาสร้างทางรถไฟสายภาคใต้ของไทย

การที่ไทยสูญเสียดินแดนในแหลมมลายูครั้งนี้เป็นผลที่เกิดจากการที่จักรวรรดินิยมตะวันตกคุกคามไทยในคริสต์วรรษที่ 19 และ 20 ตอนต้น ดินแดนดังกล่าวที่ไทยยกให้กับอังกฤษได้รวมกับสหพันธรัฐมลายูของอังกฤษสืบมา ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ไม่นานนักอังกฤษได้มอบเอกราชให้กับสหพันธรัฐมลายูดินแดนดังกล่าวคือ รัฐกลันตัน รัฐตรังกานุ รัฐเคตะห์ และรัฐเปอร์ลิสของสหพันธรัฐมาเลเซียในปัจจุบัน ดังนั้นสายสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์ของไทยกับดินแดนดังกล่าวยังคงมีต่อกันตราบทุกวันนี้ (สกรรจ์ จันทรรัตน์, 2532, หน้า 44-51)

ในการปฏิรูปการปกครองพระราชอาณาจักรมาเป็นการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลหัวเมืองทั้ง 7 ของปัตตานีถูกรวมกันเป็นมณฑลปัตตานี โดยประกอบด้วย ปัตตานี ยะลา สายบุรี และเมืองนารา แม้จะมีการแบ่งย่อยการปกครองแต่ก็มีเหตุการณ์ไม่สงบขึ้นระหว่างเมืองมลายูกับสยาม และเมื่อแบ่งแยกดินแดนระหว่างมลายูกับสยามโดยปัตตานีและสตูลอยู่กับสยามอย่างชัดเจนทำให้ประชาชนต้องเปลี่ยนสัญชาติจากมลายูเป็นชนชาวสยามและใช้ภาษาสยาม ตั้งแต่ ค.ศ. 1909 (พ.ศ. 2452) เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 เกิดการปฏิวัติของกลุ่มคณะราษฎรนำโดยปรีดี พนมยงค์ การปฏิวัติครั้งนี้ได้เกิดระบบจังหวัดขึ้น เริ่มต้นเพียง 70 จังหวัด บางส่วนของสายบุรีได้รวมกับเมืองบางนารา เปลี่ยนมาเป็นจังหวัดนราธิวาส และสายบุรีได้กลายมาเป็นอำเภอหนึ่งผนวกกับ

จังหวัดปัตตานี ดังนั้นดินแดนปัตตานีจึงแยกเป็นจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส ส่วนเทพา จะนะ สะบ้าย้อย และนาทวีเป็นอำเภอในจังหวัดสงขลา (อารีฟิน บินจิน, 2551, หน้า 410-411)

สรุปได้ว่า อาณาจักรมลายูในประเทศไทยคือ รัฐปัตตานี และหัวเมืองสตูล รัฐปัตตานีเดิมเป็นเมืองท่าของอาณาจักรลังกาสุกะ เป็นศูนย์กลางของการปกครองและการค้าขาย เดิมประชาชนและกษัตริย์นับถือศาสนาฮินดู และพราหมณ์ ต่อมานับถือพุทธนิกายมหายาน และเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามโดยกษัตริย์พญาตู นักปา เนื่องจากป่วยเป็นโรคผิวหนังไม่มีผู้ใดรักษาหาย จนมีครูสอนศาสนาและหมอที่นับถือศาสนาอิสลามรักษาหาย พระองค์จึงต้องเปลี่ยนศาสนาตามคำขอร้องของหมอ และสถาปนารัฐปัตตานี ดารุสอิสลาม เปลี่ยนรูปแบบการปกครองจากราชเป็นเทพเจ้าเป็นราชาเป็นมนุษย์อยู่ใต้ร่มเงาของพระเจ้า ถือคัมภีร์อัล-กุรอาน เป็นธรรมนูญในการปกครอง ถือวาจนะของศาสดาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต และมีผู้รู้ศาสนาเป็นที่ปรึกษาทางศาสนาและใช้กฎหมายชาวอะรรัฐปัตตานีมีกษัตริย์และราชินีในการปกครอง โดยแยกเป็นสายสกุล คือ ราชวงศ์ศรีมหาวังสา และราชวงศ์กลันตัน ต่อมากลายเป็นเมืองขึ้นของสยาม ในช่วงแรกก็มีการปกครองแบบระบบสุลต่านโดยแต่งตั้งขุนนางปัตตานีปกครองแต่ก็เกิดความไม่สงบ จึงส่งผู้ว่าการซึ่งเป็นคนของสยามไปควบคุมก็ไม่สงบอีก ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 1 จึงมีการยกเลิกระบบแล้วแต่งตั้งกษัตริย์จากส่วนกลางพร้อมแบ่งการปกครองออกเป็น 7 หัวเมือง โดยปกครองอย่างอิสระ แต่อยู่ภายใต้ควบคุมดูแลของพระยาสงขลา

ส่วนหัวเมืองสตูล เป็นหัวเมืองหนึ่งของมณฑลไทรบุรี

ต่อมาอังกฤษต้องการผนวกดินแดนมลายูในเขตไทยทั้งหมดเชื่อมต่อกับพม่าและมลายูของอังกฤษ ด้วยไทยอยู่ภายใต้อิทธิพลทางการเมืองของอังกฤษบีบบังคับให้ทำอนุสัญญาฉบับจึงเริ่มวิตกและหวั่นเกรงอังกฤษจะยึดดินแดนจึงมีการเร่งปรับปรุงการปกครองแบบรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางโดยปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล ในเมืองมลายูได้แบ่งมณฑลปัตตานีประกอบด้วย ปัตตานี ยะลา สายบุรี และเมืองนารา แต่ก็มีเหตุการณ์ไม่สงบขึ้นระหว่างสยามกับมลายู และเมื่อ พ.ศ. 2452 อังกฤษกับไทยได้ทำสนธิสัญญาไทย - อังกฤษ สัญญาดังกล่าวสยามต้องคืนไทรบุรี เปอร์ลิส กลันตัน ตรังกานู หมู่เกาะลังกาวิ และเขตรามันห์ตอนใต้ ให้แก่อังกฤษ ดังนั้นมณฑลปัตตานีที่เป็นผืนแผ่นดินเดียวกันและสตูลที่แยกจากไทรบุรีอยู่กับสยามอย่างชัดเจน ด้วยเหตุนี้ทำให้ประชาชนต้องเปลี่ยนสัญชาติจากมลายูเป็นสยามพร้อมทั้งภาษาด้วย จนเมื่อวันที่ 23 เดือนมิถุนายน 2475 เกิดการปฏิวัติของกลุ่มคณะราษฎรจนเกิดเป็นระบบจังหวัดขึ้น ดังนั้น ดินแดนของอาณาจักรปัตตานีในปัจจุบันแยกเป็น จังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา จังหวัดนราธิวาส ส่วนเทพา จะนะ สะบ้าย้อย และนาทวี ก็อยู่ในพื้นที่จังหวัดสงขลา

จังหวัดชายแดนภาคใต้

จังหวัดชายแดนภาคใต้ประกอบด้วยจังหวัด ปัตตานี ยะลา นราธิวาสและสตูล เป็นจังหวัดที่มีคนเชื้อสายมลายูเป็นชนกลุ่มใหญ่ในขณะที่ชาวไทยพุทธ ชาวจีนและอื่น ๆ เป็นเพียงชนกลุ่มน้อยของภูมิภาคนี้ (ลิขิต ธีรเวคิน, 2521, หน้า 203) บริเวณพื้นที่มีอาณาเขตพรมแดนระหว่างประเทศไทยกับสหพันธรัฐมาเลเซีย เคยเรียกชื่อพิเศษโดยอาศัยศาสนาของประชากรเป็นสำคัญว่าสี่จังหวัดภาคใต้ หมายถึง ปัตตานี ยะลา นราธิวาสและสตูล เพื่อสะดวกในการพัฒนาเพราะมีโครงสร้างทางสังคม การศึกษาและวัฒนธรรมใกล้เคียงกัน ต่อมาระยะหลัง ๆ สภาพของจังหวัดสตูลมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไป จึงเรียกรวมว่า 3 จังหวัดภาคใต้ ต่อมาคณะรัฐมนตรีพิจารณาว่าใช้ชื่อว่าสี่จังหวัดก่อให้เกิดการแบ่งแยก จึงเรียกเป็นจังหวัดชายแดนภาคใต้ ตั้งแต่วันที่ 3 เมษายน 2506 โดยรวมถึง 5 จังหวัดคือ ปัตตานี ยะลา นราธิวาส สงขลา และสตูล (สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, พิสิฐ เจริญวงศ์ และปรีชา นุ่นสุข, 2542, หน้า 5600)

พื้นที่อันรวมเป็น 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้แก่ จังหวัดนราธิวาส ยะลา ปัตตานี สงขลา และสตูล ซึ่งเขตด้านใต้จรดรัฐเคดาห์ และรัฐกลันตันของประเทศมาเลเซียตลอดแนว ด้านตะวันออกกับตะวันตกจรดอ่าวไทยและทะเลอันดามันส่วนด้านเหนือจรดจังหวัดพัทลุง ตรัง นครศรีธรรมราช ลักษณะของพื้นที่ส่วนกลางเป็นสันเขาหลายลูกที่ทอดเป็นแนวทางสลับซับซ้อนจากเหนือจรดใต้ และขยายกว้างเป็นป่าหนาแน่นในบริเวณชายแดนไทย-มาเลเซียของแกนเขาสองข้าง เป็นที่ราบริมชายฝั่งในบริเวณชายฝั่งประชาชนประกอบอาชีพทำการประมงและทำนา บริเวณส่วนกลางซึ่งเป็นป่าเขาประชาชนนิยมทำสวนยางพารา สวนผลไม้ เป็นอาชีพอยู่โดยทั่ว ๆ ไป พื้นที่ทั้ง 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้มีพื้นที่รวมกันร้อยละ 4.2 ของประเทศ ประชาชนนับถือศาสนาอิสลามที่ค่อนข้างเคร่งครัดใน 4 จังหวัด ส่วนสงขลามีเฉพาะบางอำเภอ (ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์ และคณะ, 2531, หน้า 7)

สภาพความเป็นอยู่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นแตกต่างกันไปจากภูมิภาคอื่นของประเทศ เนื่องจากประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวไทยมุสลิมซึ่งสืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษชาวมลายูที่อาศัยอยู่บริเวณแหลมมลายูและส่วนที่เป็นจังหวัดชายแดนภาคใต้ในปัจจุบันมีชาวพื้นเมือง ชาวฮินดู ชาวยามตั้งหลักแหล่งอยู่ก่อนล่วงหน้ามานานและนับถือพุทธศาสนาผสมผสานกับศาสนาฮินดู ในจังหวัดปัตตานีและยะลารู้จักในนามของลังกาสุกะ และเกิดรัฐใหม่ขึ้นเรียกว่า ปะตานี ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลามมีเอกลักษณ์และเอกภาพจากคัมภีร์อัลกุรอาน และศาสนามีได้เป็นเพียงศาสนา หากแต่เป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิตที่ผูกพันกับรูปแบบ พฤติกรรมของชาวไทยมุสลิมตั้งแต่เกิดจนตาย (สมบัติ แซ่ตัว, สุรพล ทองชาติ และอาหะมัด หะบาแย, 2540, หน้า 4, 9)